

Omslag:

Schrijfboek:

*Archief van de Doopsgezinde Gem.
te
Staveren
begonnen 9 Nov. 1900*

*Memorabilia
van
Stavoren en Molkwerum
Door
H.J. Busé*

tekst overgenomen door D. Strikwerda in 1982.

Inhoud:

De Avondmaalsbikers der Doopsgezinde Gemeente van Stavoren	Blz: 1 - 6.
Voorgangers der Doopsgez. Gem. aldaar sedert ± 1720	Blz. 6 - 8.
Huwelijken door Doopsgez Leraar aldaar voltrokken	Blz. 8 - 10.
Oude & nieuwe Ledenlijsten aldaar	Blz. 10 - 11.
Gemeentelijke huishouding te Stavoren	Blz. 11 - 19.
De afscheiding der Zuiderklasse van de F.D.Soc.	Blz. 19 - 23.
De oude Stavo en de Zuiderzee-plannen	Blz. 23 - 27.
Iets uit de geschiedenis der Doopsgezinden te Molkwerum	Blz. 27 - 40.
Het Visschersgilde te Stavoren	Blz. 40 - 48.
Afbeeldingen van Oud-Stavoren	Blz. 48 ??
Doopsgez. Kerk en Pastorie te Stavoren	Blz. 49 - 55.
De Combinatie Stavoren - Molkwerum	Blz. 55 - 58.
Plaatsbeschrijving van Oud Stavoren in 1664	Blz. 58 - 64.

Bladz. 1.

De Avondmaalsbikers
der Doopsgezinde Gemeente van Stavoren.

“Ter gedagtenis van
Jan van Stavoren
1745,”

Aldus luide de inscriptie op de zes zilveren Avond-
maalsbikers der Doopsgezinde Gemeente van Stavoren.
het keurig gegraveerd geslachtswaapen van de schenker

vertoont rechts een halve zwarte adelaar, links de figuur "F". De hoogte der bekers bedraagt 13 ½ cm, de breed- te 10 ½ aan de rand gemeten en 7 cm aan de voet.

Wie was deze milde gever ?

Op opgeplakt briefje:

Achter in een oud rekenboek vond ik een latere ledenlijst, waarin o.a. het volgende:

"Den 8 October 1709 is Jan Pieters van Stavoren op de belijdenis van zijn geloof met den Christelijken waterdoop in deze gemeente ingelieft. Tot gedagtenis van hem tot gebruik van 't Heilig Avondmaal 6 zilveren bekers 1745 gegeven voor deze gemeente".

Onder dit briefje staat:

Een oud lidmatenboek der gemeente zegt ons: "Den 3 October 1709 is Jan Pieters van Stavoren op de beleidenis van zijn geloof met den christelijken waterdoop in de gemeente ingelieft". Daar achter schreef een andere hand "Dood". Datum en jaar van overlijden ontbreken. Zekerheid daaromtrent verschaft ons een oud rekenboek der Gemeente, dat ons onder dagtekening van 6 September 1745 meedeelt: "O p dato ontfangen door Doede en Pieter Martens 1) uit het sterfhuis en van de erfgenamen, 1) Twee van de 7 "prekers en dienaren"

Bladz. 2

van Jan Pieters van Stavoren toe Amsterdam toe een Legaat voor deze Gemeente in somma f 800,-. Wij zien hieruit, dat het jaartal op de bekers het sterfjaar van den schenker is, en dat hij zijn bijkans vorstelijke gift nog vergrootte door de schenking van een legaat, dat voor die tijden een mooie gift was. Hoe lang Jan Pieters van Stavoren alhier lid is geweest, bleef mij tot nu toe onbekend, doch zal in het doopsgezind archief te Amsterdam kunnen worden nagezocht, nu wil dat te Stavoren niet blijkt, wanneer hij daarheen is teruggekeerd. Dat hij uit Amsterdam afkomstig was, blijkt hieruit, dat een vijftal leden van dit geslacht met bewijs van lidmaatschap uit de hoofdstad naar hier kwamen. Het Staversch archief vermeldt:

alhier 1^e . Trijntje Reiniers van Stavoren, gedoopt te Amsterdam 23 Novbr. 1727, kwam 12 Febr. 1739 met attestatie naar Stavoren

overl 1774 2^e . Sibbeltje Raeiniers van Stavoren, gedoopt 3 Dec. 1725, kwam 18 Dec. 1748 over.

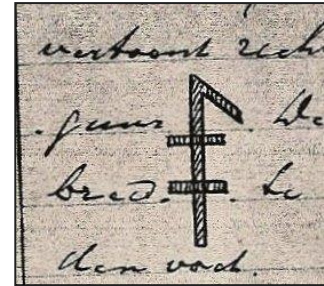
alhier 3^e . Doede Reiniers van Stavoren, wer 12 Febr. 1719 te Amsterdam gedoopt en kwam 13 Dec. 1748 over.

overl. 6 Dec. 4^e . Reinier van Stavoren 1) werd 23 Nov. 1727 gedoopt te Amsterdam en kwam ook 18 Dec. 1748 over.

alhier 1^e). Deze was in 1749 met Pieter Martens Execut. testam. i/d boedel van diens broeder Doede Martens. Beiden waren Leeraren te Stavoren (Zie Rekenboek III.)

Verso blz. 2:

Ik vermoed sterk dat hij koopman was en als reder oorspronkelijk te A'dam woonde doch om beter toezicht op zijn belangen te kunnen houden naar Stavoren overkwam, waar hij zelf of althans zijn geslacht volgens de naamaanduiding vandaan kwam, evenals zijn broer **Andries Pijlters van Stavoren**, die voor 1/64 scheepsaandeelen bezat in het Hindel. fluitschip "de

Agisburg". (zie Podanis?, blz 340.)

Blz. 3.

5^e. Trijntje Doedes van Stavoren kwam in 1758 naar Stavoren. De beide laatsten ook van Amsterdam ? Het ligt voor de hand, maar is in het archief alhier niet na te speuren.; wel vermelden oude ledenlijsten dat zij respectievelijk 6 December 1774 en in 1784 te Stavoren overleden. Wij kunnen in elk geval vaststellen dat hun Friesche namen en de geslachtsnaam hun oorspronkelijke woonplaats in Friesland aanduiden.

Wat Jan Pieters betreft, mogen we uit diens mooie gift aan de gemeente van Stavoren besluiten, dat hij een zeer gegoed man is geweest; zijn familiewapen verwijst naar de aanzienlijkheid van hun geslacht; de uitvoerigheid van hun doopbericht tonen ons, dat hun inlijving bij de gemeente zeer werd gewaardeerd, en dat hij zelf zijn lidmaatschap van de Stavorsche gemeente op hoge prijs stelde, daarvan spreken de zes zilveren Avondmaalsbekers en het legaat.

Tevergeefs vorschte ik in ons archief naar bijzonderheden. Welk beroep Jan Pieters uitoefende 1), of hij gehuwd was en kinderen had enz. Een ogenblik dacht ik aan een huwelijk met Heyltje van Steenkerk, de schenkster der beide fraaie kronen met zesarmige kaarsenhouders, een sieraad in de "hoogst eenvoudige Vermaning" te Stavoren, die in 1746, het jaartal

Blz. 4.

op de zwaar koperen kronen, overleed; vruchteloos, echter zocht ik naar deze milde schenkster; haar naam zelfs is niet te vinden; wat niet zeggen wil dat ze geen gemeentelid was; erg secuur waren onze vaderen met de lidmatenboeken niet altijd. Ik vermoed dat Jan Pieters ongehuwd bleef en met zijn jongere broer Arikeles(?) Pieters van Stavoren, die 1722 aldaar gedoopt werd, dus 13 jaar later ! Jam.....-de en dat hun nicht Trijntje Reiniers, een oudere zuster van Sibbeltje, Doede en Reinier de huishouding bij hen waarnam; waarom zou anders deze Trijntje hier in 1739 van Amsterdam zijn overgekomen en de anderen gelijktijdig 9 jaar later ? Waarom, ook dit zouden wij willen weten, keerde Jan Pieters naar Amsterdam terug, terwijl de overige familieleden te Stavoren bleven en er stierven ?

Eén bijzonderheid vinden we opgeteekend omtrent den 4 genoemden Reinier, waaruit blijkt dat de familie in nauwe betrekking stond met de Leeraars en diakenen te Stavoren. Ik vond opgeteekend, dat deze Reinier met de Leeraar Pieter Martens tot uitvoerder werd aangesteld van het testament van diens broeder Doede, Gemeente-boekhouder te Stavoren, die in 1749 overleed. Reinier was dus niet langer dan één jaar hier, toen hij tot die

Blz. 5.

vertrouwenspost geroepen werd; maar ik vond nergens opgeteekend, dat een der Van Stavorens, behalve Reinier, een kerkelijke functie bekleed heeft ☿ (verso)
Wij mogen ons niet verder op het veld der

gissingen begeven. Wie zekerheid verlangt, vervoege zich tot het Gemeentearchief te Amsterdam, dat hem niet in het onzekere zal laten 1). Mij is het een aangename taak geweest, de leden der Stavorsche Gemeente een weinig te kunnen inlichten omtrent de fraaie bekers die ze nog altijd bij hun Avondmaalsviering gebruiken.. Misschien, dat ik hun later nog iets meer zal kunnen meededeelen, doch voorloopig heb ik gezegd.

H.J. Busé

Stavoren, 14 April '22,
na mijn 1ste Avondmaalsviering.

Σ : Verder vond ik in de Rekenboeken, dat in 1755 zekere Piet Klaases ten huize van Reinier van Stavoren overleed wiens goederen door den Secretaris (tevens Notaris) ad f252,= verkocht, aan de Doopsgezinde Gemeente vervielen.
Een zekere Reinier Frederik van Stavoren komt in de dagen van 1795 voor te Rotterdam als bekend vroetschap en gewezen hoofdofficier. "Werd 8 Juni gevangen gezet in den Doelen op verzoek van "de 7 Vroetschapslieden die door de Leden der Vaderl. sociëteit werden afgezet als aristocraats en prinsgezinde (aldaar blz. 97v)

Blz.6.

Voorgangers der Doopsgezinde Gemeente
te Stavoren, sedert 1720

Toen tusschen, of voor 1550 en 1580 door den oudste Leendert Bouwens 57 personen te Stavoren gedoopt waren, kon men spreken van een gemeente aldaar, die aanstonds hare voorgangers, vermaners, preekers en dienaren had. Van deze laatsten gewaagd het oudste Ledenboek eerst een paar eeuwen later, en ik gaf mij de moeite daaruit een lijst van voorgangers samen te stellen.

1^e . Tjeerd Gerbrens, gedoopt 1713, overleden in 1745 komt het eerst als leraar voor.

2^e . ~~Doede Martens~~ gedoopt 1717, overleden 1749 [Boekhouder Leeraar sedert 1722

3^e . Pieter Martens, gedoopt 1719, overleden 1764
Leeraar sedert 1723.

4^e . Tjaard Tyssens, gedoopt 1725, overleden 21 sept. 1781.
Van 1758 - 1765 Schreven verschillende voorgangers buiten Stavoren, althans den doop aldaar te hebben bediend, zoo vond ik aangeteekend:

Ghiolt Ghiolts doopt in 1758

Sijds Jans „ „ 1759

Daniel Howins „ „ 1760

Nicolaas Clopper „ „ 1761

Atse Wieteses 1) „ „ 1762

1). Leraar te Warns, jaar bekend in ... tijd !

Blad. 7.

Thomas Minolda (Menalda ?) doopt in 1763

Atze Wieteses, doopt in 1764 en 1765.

5^e . Cornelis de Jong Leeraar van 1767 - 1783.

Atze Wieteses, doopt in 1784 en 1785, toen de Gemeente vacant was.

6^e . Pieter Clomp, leeraar van 1786 - 1798.

- 7^e . J. van Douwen, ,, ,, 1799 - 1811 1)
Vacant van 1811 - 1817.
8^e J.W. van der Boog Bleeker, Leeraar van 1817 - 1830.
Vacant van 1830 - 1835.
9^e J. Gorter, Leeraar van 1835 - 1846;
Van deze tijd af was de Gemeente gecombineerd met Warns
waar Ds. G. Frerichs sr. Leeraar was.

-
- 10^e . D. Gorter, Leeraar van - 1854.
11^e . L. van Cleeff, Leeraar van 1854 - 1857.
12^e . P. Brouwer, ,, ,, 1857 - 1863.
Vacant 1864 - 1866. Ds. G. Frerichs van Warns neemt de
dienst te Stavoren waar.
13^e . Corn. Leendertz, Leeraar van 1866 - 1873. 2)
14^e . Gerrit Vrijertz, ,, ,, 1873 - 1875.
14^e . Jit? Oosterbaan ,, ,, 1876 -
15e . Albertus Agathus Deenik M.L.J, Leeraar van 1881 -1899.
16e . Geert Wuite Jr. ,, ,, 1899 - 1902.
17e . Herre Hooghiemstra ,, ,, 1902 - 1903.
18e . Johannes Marinus Erkelens ,, ,, 1909 - 1913.
19e . Johannes Gerard Frerichs ,, ,, 1913 - 1921.
20e . Hendrik Jacobus Busé ,, ,, 1922 -
schrift gaat verder in ander handschrift
21e . A.J. v.d. Ban
22e . M. de Boer 1932 - 1934.
23e . S.E. Treffers - 1945.
24e . Laurens - 1953.
25e .

-
- ¹). Deze diende in 1804 een Concept-reglement in op te
richten Weduwenfonds bij de F.D.S.
²). Legde 1 April 1870 den eersten steen voor de tegenw.pastorie.
Na zijn vertrek in '73 kwam de combinatie Stavoren - Molkwerum
tot stand.

Blad 8-links.

⚡ In de dagen der Inquistie, gingen onze vaderschen
huwelijken aan?, zoals destijds gebruikelijk was, in de
Roomsche Kerk, waaruit zij getreden waren, zij huwden
voor de Opzieners hunner eigen gemeente; altijd van ver-
-borgen plaatsen en meestal bij nacht. Menig doopsge-
-zinde martelaar wil drie dagen spricht? van zijn "huys-
-vrouwe, die hij voor Godt ende zijner Ghemeynte ge-
traut hadde". Uit de verhooren en de brieven dezen bloed-
-getuigen blijkt dit herhaaldelijk. De R. Kerk enkent
dergelijke huwelijken niet en diqualificeert deze verbinte-
-nissen als "onkuischheid en overspel".

Ging het recht van trouwen later over aan de Herv.
Kerk, in de dagen voor Napoleon is er een korte tijd geweest
dat ook de Vermaners en andere geestelijke personen dit
recht verkregen naast de z.g. Heerschende Kerk. Over dat
korte tijdvak, wensch ik een enkel woord te zeggen, wat be-
-treft de Doopsgezinde Gemeente van Stavoren.
In de eerste plaats merk ik op, dat deze door de Doopsgezinde
Leeraars voltrokken huwelijken even rechtsgeldig waren als
die welke tot nog toe in de Hervormde Kerk gesloten wer-
-den of later door de Ambtenaar van den door Napo-
-leon ingestelde Burgelijken Stand ten Gemeentehuize.

Blad 8.

Huwelijken tusschen Doopsgezinden
in hun Kerkgebouw voltrokken
door hun Leeraar J. van Douwes tusschen 1805 en 1840.

⚭ Hier was dus sprake van Kerkelijk ingezegende Burgerl.
enz. enz. (niet te lezen !
is overgeplakt geweest,
deze drie regels en verwijst via ⚭ naar blad 8-links !!
voltrokken. Sedert 1798 had de Hervormde Kerk
haar rang alsa “heerschende Kerk” voor goed verloren,
en door de scheiding van Kerk en Staat was deze lang ge-
wenschte en billijke rechten ook aan andere Kerkge-
nootschappen toegekend. Zoo-ook het recht dat hunne
Leeraren huwelijken mochten sluiten, van welk recht de
Doopsgezinden naar den geest dier tijden terstond gebruik
maakten. Dit recht heeft echter niet lang geduurd;
door de invoering van de Burgerlijke Stand door Napo-
leon, trok de Staat het geheel aan zich, Geen wonder ¹⁾.
dat in landen waar Napoleon geen invloed uitoefende
op de landswetten, de door den Staat geordende predika-
ten dit recht nog altijd bezitten en uitoefenen. ¹⁾
In het binnste? tijdvak was hier te Stavoren, gelijk wij
op blz. 7 zagen J. van Douwes Leeraar en wij vinden dan
ook dat een zevental huwelijken door hem in de Vermaning zijn gesloten

*Eerst in
1920 werd in
Engeland de
Burg. Stand
ingevoerd.*

Blad. 9.

zijn, die ik als van belang voor onze gemeentelijke ge-
schiedenis vermeld:

- 1^e 2 Juni 1805: Sijmen Bindix en Rinske Klazes.
- 2^e 4 Mei 1806: Auke Jacobs Lootsma en Tetje Meines.
- 3^e 29 Mei 1808: Pieter Jans Visser en Elske Jacobs.
- 4^e 26 Maart 1809: Hidde Heijes Wijbrands en Aaltje Jacobs.
- 5^e 29 Mei 1809: Haije Hanses Bakker en Aaltje Jans Baaner ¹⁾.
- 6^e 15 April 1810: Haije Pieters en Fok Lammerts.
- 7^e 26 Dec. 1819: Sijbe Jacobs Lootsma en Titte Eelkes.
Overbodig op te merken, dat deze huwelijken altijd
volkomene rechtsgeldigheid bleven bezitten. Zooals ge-
zegd, hield dit recht op bij de invoering van den Bur-
gelijken Stand, een der Zegeningen van Napoleon,
toen de Staat het geheel aan zich trok.

¹⁾. Naam onduidelijk geschreven. (noot van Busé !)

Blad. 10.

Oude en nieuwe ledenlijsten
in de Doopsgez. Gemeente van Stavoren.

Reeds zagen we dat de ijverige oudste Leeraar
Bouwens tusschen 1550 en 1580, het stichtingstijdvak
der Gemeente Stavoren 57 menschen aldaar doopte,
waar van vele ledenlijsten uit latere tijd ontbreken,
vinden we eerst in 1735 het aantal leden opgegeven
in het archief te Stavoren; doch uit de Resolutiën der
F.D.Soc. van 1695 - 1700 kan men weten, dat in die jaren
onze gemeente 101 niet gealimenteerde leden telde. ¹⁾.

Hieronder volgen het aantal lidmaten, zooals ik die

in het archief onzer gemeente vond opgeteekend.

1785 - 89 leden

1791 - 82 „

1797 - 73 „, waaronder 8 gealimenteerden

1800 - 79 „ „ 9 „

1803 - 69 „ „ 11 „

1838 - 25 „, 87 zielen

1922 - 68 „

¹⁾ De inkomsten der F.D.S. bestonden vanaf de oprichting
() in 3 stuivers hoofdgeld voor elk niet-gealimen-
-teerd lid. De opgaven waren echter niet altijd juist. -

Blad. 11.

Gemeentelijke Huishouding.
te Stavoren.

Al waren onze Stavorensche voorzaten bijna allen hoogst eenvoudige mensen, wij kunnen hun den roem niet onthouden Knappe financiers geweest te zijn. Om dit te bewijzen wil ik eenige oogenblikken met u stilstaan bij hun gemeentelijke huishouding, zooals hun oude rekenboeken die leeren kunnen. Vooreerst dan hun bronnen van inkomsten. Slaan wij hun oudste rekenbopek op, dat in het archief te vinden is en in 1717 aanvangt, daar vinden we voor dat jaar aan ontvangst vermeld van f 591,=, een uitgaaf van f 601 = 19, en dus een tekort van f 10 = 19. Dat de gemeente destijds reeds eenig bezit had, bewijst de post van ontvangst van f 26 = 17 aan interest, en in de volgende jaarrekening staat dit bezit dan ook opgeteekend.

“Een toonder deezes, no. 405 f 1000,-¹⁾

„ „ „ no. 247 f 200,-

Een obligatie op Worckum f 600,-

„ „ „ Franiker f 10900,-

Totaal bezit in 1718 was f 2700,-

Om nu een beeld te geven van het aangroeiend bezit der gemeente ben ik verplicht u enkele cijfers te noemen, die toch een mooie geschiedenis schrijven en - konden zij spreken, zij zouden luide roemen de groote trouw, eerlijkheid en nauwkeurigheid onzer oude preekers en dienaaren”. Natuurlijk noem ik slechts

¹⁾ Later blijken dit te zijn “Landschapsobligaties ten laste van de provincie Friesland”.

Blad. 12.

enkele jaartallen

1723: f 3300,-

1732: 4273,-

1743: 5373,-

6594,-

1745: 11594=12

1750: 7094 = 6 = 6.

1752: 8704 = 16.

1755: 9144 = 7.

1758: 14713 = 19.

1759: 15590 = 4.

Wij merken op, dat een vermindering in gemeentelijk vermogen volgens bijgaand staatje niet altijd vermindering is, daar zeer dikwijls gelden aan leden

werden ter gebruike jegens?, waarvan de rente afzonderlijk worden vermeld Soms worden verschotten à 4% gegeven voor de aankoop van huizen of landerijen. Ook neme men in aanmerking, dat de ontvangsten en uitgaven toenemen.

1760:	16370 = 4.	Soo werd in 1745 ontvangen <i>f</i> 3226=12
Σ 1767:	19989 = 12.	uitgegeven <i>f</i> 3014= 1

In dat jaar ziet de gemeenterekening er heel anders uit dan in 1717. - Voordat ik de staat der bezittingen vervolg, wil ik uit de Rekenboeken met u nagaan de verschillende bronnen waar-uit onze practische voorvaders den Zilvertroon weten te voorschijn te roepen, en dan wijs ik natuurlijk in de eerste plaats op

- a. de gewone collecten in de zondagsche samenkomsten, waarbij zeer dikwijls één of meer goude dukaten ad *f* 5,- werden aange-troffen en die bij gelegenheid van Doop en Avondmaal altijd een aanzienlijk bedrag uitmaakte en een bron die altijd vloeit, al is het in geringe mate levert op den duur veel water op.
 - b. Aan goeude leden werd nu en dan een bus gegeven met slot, ¹⁾ wier opgespaarde penningen na verloop van tijd door de Diaken in ontvangst werden genomen.
- ¹⁾ waarvan het sleuteltje door één der diakens bewaard werd..

Blad. 12 links.

Σ 1773: *f* 20914 = 12

1777: 20938 = 12

1779 : 22673 = 8.

In 1718 bezat de Gemeente dus *f* 2700,- en in 1779, dus 60 jaar later is dit vermogen aangegroeid tot ruim *f* 22627,-. Vanwaar die prachtige financieele groei ? (zie verder blz. 12 en enz.

Blad. 13.

- c. De door den Secretaris, destijds meestal ook notaris, verkoch-te nalatenschap der door de Gemeente gealimenterden, welker inboedel som een niet onaanzienlijk bedrag vormde. Zoo brengt Maart 1745 "een zilveren Beugel van Jeltje Sipkes, swaar 17 Loot, voor't hoes 29 stuivers", *f* 24 op; in Juni daaraanvolgende wordt voor een gouden Kroontje van Jeltje haar koraelen"ontvangen *f* 9 = 11, terwijl de ver-koop van haar inboedel door de Secretaris-Notaris Binkes *f* 40,= 7 stuivers opbracht.
- d. Een aanzienlijke bron van inkomsten werd op den duur de Lijf-rente door de gemeente tegen bijna 16% gesloten op het leven, van sommige harer oude leden, welke lijfrente na overlijden aan de ge-meente verviel. Zoo sluit Mei 1752 zekere Sysk Ysbrants een lijfrente van *f* 500,-, waarvoor de gemeente tot haar dood 16% jaarlijks uitkeerde, terwijl dus na haar overlijden de *f* 500,- aan de gemeente kwamen. In Augustus van hetzelfde jaar sluit Durk Galtjes een dergelijke verzekering bij de gemeente voor *f* 300,-, eveneens tegen 16%. Verzekeraar en verzekerde stonden echter niet alleen in verhouding tot elk-aar als in een kantoor voor levensverzekering en lijfrente; de verhouding was inniger en warmer, er werd niet alleen aan eigenbelang gedacht, maar vooral ook aan het stoffelijke belang der geliefde gemeente.
- e. Een rijke bron van inkomsten vormden natuurlijk de legaten.

Blad. 14.

Legaten , die niet altijd groot waren te noemen, maar die door de veelvuldigheid waarmee ze voorkwamen, ten slotte een groot gemeentelijk bezit vertegenwoordigden. Zoo vond ik voor deze gemeente opgegeven:

Mei 1723, uit de boedel van Joute Eelkes *f* 20 = 16.

Octr. 1728, een legaat van Rinke Reyntjes tot Altona *f* 50,-.
Maart 1733, legaat van Durk Jacobs *f* 13 - 12.
1734: Legaat van Gattije Brouwer 200 Caroly-guldens
Aug. 1744: Een vrijwillige Schenkasie voor de arme van
onze doopersen gemeente, somma *f* 169 = 14 ¹.)
Febr. 1745: Tijs Sipkes, schenking aan de armen *f* 18,-
Sept. 1745: Legaat van Jan Pieters van Stavoren, ad *f* 800,-
Nov. 1758: Schenking van Utje Lammers te Amsterdam
groot *f* 1252,-, terwijl de verkochte inboedel *f* 283 =
12 opbracht.

Sept. 1776: Legaat van Anton Sipkes *f* 220,-
Wij zien dus: groote legaten zijn in de periode die ik na-
ging, 1717 - 1776, niet geschenken. Het gemeentelijk bezit
dat in 1779 gestegen is tot ruim *f* 22000,- is bijeengebracht
door de goede financieele eigenschappen der bestuurders:
zuinig beheer, spaarzaamheid, onkrenkbare trouw en eer-
lijkheid en het telkens weer vinden en inslaan van nieuwe
wegen in der gemeente geldelijk belang, deze zij het geweest,
¹.) Gemeente- en Diaconiekas waren ond. zelden gescheiden; bekend is
dat onze vaders hun armen uitstekend onderhielden. Zij dulden onder
hen geen bedelaars.

Blad. 15.

die de Staversche gemeente wel niet rijk konden maken,
maar toch tot eene die zich zelve en hare noodlijdenden
kon onderhouden en nog iets deed sparen voor den kwaden
dag. Die dag zou komen. trouwens, men moet vooruit
gaan. De uitgaven werden steeds grooter. Plaats het jaar
1717 in ontvangst en uitgaaf naast dat van 1789; het ver-
schil is groot, beide zijn meer dan de helft grooter geworden.
De oude vermaners, zoo-ze al eenige vergoeding kregen,
kostten niet veel, en toen in der tijd, Cornelis de Jong alleen
het leeraarsambt waarnam, werd er bijv. in 1766 voor hem
in de samenkomsten gecollecteerd in twee keeren *f* 40 = 5,
terwijl Amsterdam *f* 200,- tot zijn tractement bijdroeg; in
1768 waren deze bedragen *f* 200,- en *f* 48 - 10. Daarna schijnt
men die collectes al te onwaardig te hebben gevonden en vervan-
gen door een intekening; het blijft ons bevreemden dat men
uit de Gemeentekas niet bijpaste. 1)

Men kan de Staversche vaders ook niet genoeg prijzen om hun
voorzichtigheid; in 1764 worden onder het gemeentelijk bezit
genoemd: 22 stuks "Landsch apsobligaties" ten laste van
de prov. Friesland, samen groot *f* 14194 - 12. Geen onge-
kieze belegging voorwaar ! Toch konden zij niet verhin-
deren, dat de zoo zorgvuldig bijeengespaarde en zeker be-
legde fondsen een geduchte knoei zouden krijgen. De Fran-
sche revolutie kwam en de tijd die erop volgde, het

Blad. 15 links.

1) Te meer, omdat de uitgaven bijna uitsluitend bestonden in onderhoud der
armen van het vermaningshuis met kerkekamers, en in het aan-
schaffen van Avondmaalswijn, waardoor het mogelijk
was bijna ieder jaar een aanzienlijk bedrag der inkomsten
te beleggen. Maar het was aanvankelijk haar gewoonte
de liefdepreekers of vermaners te bezoldigen; ze oefen-
den allen een vak uit waarvan ze leefden; maar een klei-
nigheid hiertoe worden bijgepast, wanneer ouderdom
en tijdsomstandigheden dit vereischte, welnu, men voldeed
hieraan, doch uitzondering bleef het en een geregelde sala-

-riëring geschiede eerst toen men gestudeerde predi-
-kanten kreeg, die zich geheel en uitsluitend aan het ambt
gaven.

Blad. 16.

Napoleontisch tijdvak bracht alom een algemeene
malaise; wat Stavoren betreft werden handel en vis-
-scherij geducht geknoied en de neringdoenden zagen hun
zaak verlopen; een algemeene verarming die de zwaare
belastingen op de weinige goeuden drukken. Is het won-
-der, dat ook de collecten den invloed daarvan ondervon-
-den ? Daarbij kwam de tiërceering. Napoleon, bevreesd
voor een staatsbankroet verminderde met één penne-
-streek de staatsschulden met 1/3 der waarde; en wat
nooit was gebeurd greep thans plaats: de kapitalen in
de doode land werden belast en de zware belasting op
de gemeentelijke fondsten dreigde de meeste gemeenten met
vernietiging, nu toch reeds dit bezit op 2/3 was terugge-
-bracht. Wel vroegen onze vaders telkens uitstel en zoo
werd inderdaad voor de meeste gemeenten de zaak op de
lange baan geschoven, totdat door den val van Napoleon van
uitstel gelukkig afstel kwam; Maar ook de gemeente
van Stavoren heeft in die jaaren veel geleden. Reeds in
1807 wordt hevig geklaagd over “de nadeelige toestand onzer
gemeente; de vermindering van jaarlijksch inkomen en het
verschot der Boedelhouders, dat tot f 700,- geklommen was”.
Men zag geen kans meer de steedsd grootere uitgaven te dekken.
Nog duisterder werd de toestand, toen volgens de Wet van
14 Mei 1814 alle effecten als werkelijke en uitgestelde

Blad. 17.

Nationale aschuld moesten worden ingeschreven tegen 2 ½ %
rente. Zoo was dan in 1815 het gemeentelijk bezit zoo-al ge-
-daalt tot f 700,-, als werkelijke staatsschuld erkent ze
f 14.200,- z.g. uitgestelde schuld, die grootendeels voor altijd
uitgesteld bleef.

Van nu af werkt de Staverversche Boekhouder met tel-
-kens grooter tekorten, waarvoor men in 1832 besluit hem een
billijke rente te geven, totdat betere tijden het voorgeschotene
kunnen inlossen. Toen deze boekhouder Hidde Pietersen
in 1847 overleed, legateerde hij alle pretentien tot f 245,56.
In het jaar 1848 werd als gemeentelijk bezit aan de nieuwe boek-
-houder overgedragen al gemeentelijk bezit een inschrijving van

f 7100,-	2 ½ % Nation. schuld op het Grootboek;
f 1800,-	2 ½ % „ „
f 1000,-	„ „ „
<u>f 600,-</u>	3 % oblig. ten laste op stad Workum.
10.500,-	totaal. Meer dan de helft ging dus verloren

Doch laat ons eindigen; de zaak is te droevig om er lang
bij stil te staan; de toestand van 1845 wordt slechts over-
-troffen door den hui...?, nu het gemeentebezit geslonken is
tot 1 waardeloose Russische sporen.

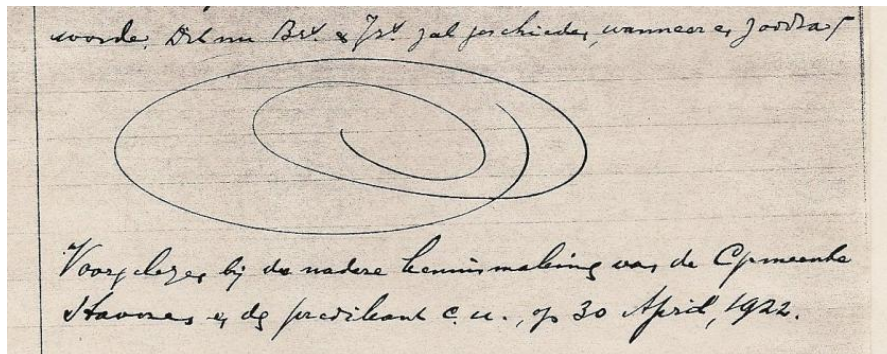
Maar ik mag zoo niet eindigen. Gelukkig kunnen we hier
zeggen, dat het geld dat ter deure uitging, althans niet gevolgd
werd door de liefde die door het venster vluchtte; verder

Blad. 18.

dat, hoezeer ook onze Gemeente door z.g. buitentrouw;
of gemengde huwelijken; door

de verwarring en verwildering in de dagen der Fransche revolutie en Napoleon, het plaatselijk verval en de algemeene verarming, waaraan in Friesland de verdwijning van vele Doopsgezinde gemeenten en de Combinatie van overschotten van gemeenten te wijten was, - dat onze gemeente, hoezeer ook zij daar getroffen is geworden, toch niet geheel de godsdienstige belangstelling zag verflauwen; en veilig kunnen de geloovigen ook hier ter plaatse blijven hopen, niet alleen dat deze achteruitgang vrij wel tot stilstand is gekomen. Maar dat de stoffelijke zoo wel als de geestelijke belangstelling wel weer klimmen zal; Klimmen ook door ons persoonlijk voorbeeld, in offervaardigheid, opdat de bestaan ..?... onzer oude gemeente later eenigzins gemakkelijker worde. Dit nu B.v.Jsv zal geschieden, wanneer erzoo ...

Σ

Voorgelezen bij de nadere kennismaking van de Gemeente Stavoren en den predikant c.u. op 30 April , 1922.

Blad. 18 links

Σ de Gemeente van dezen tijd weer beter inzielt het belang der
hooge waarden, waarom het hier gaat; de betekenis van het per-
soonlijk en gemeentelijk Goddienstig leven, voor nu en voor
later; voor ons en onze kinderen.
Daartoe zegene Gog onze Stavorsche Gemeente ! -

Blad. 19.

De afscheiding der Zuider-klasse
van de F.D. Soc. gedurende 1709 - 6 Juli 1772

Daar ook de gemeente Stavoren daarmede te maken
had, wil ik enkele bijzonderheden omtrent bovengenoemd
onderwerp meedelen, welke ontleend zijn aan de "Geschie-
denis der Doopsgezinden in Friesland" door V. Blaupot
ten Cate.

Na de oprichting der **Fr. Doopsgezinde Sosiëteit** te Leeuwar-
den op 16 Mei 1695, hadden achtereenvolgens alle Frie-
sche gemeenten zich bij haar aangesloten en onderworpen
aan den regel, dat van elk niet-gealimenteerd lid 3 stui-
vers jaarlijks in de Sociëteitskas zoude vloeien. Deze re-
geling bleef van kracht tot 1745, toen Harlingen, in de
Sociëteitsvergadering voorstelde ten behoeve van de Vrei-
ëteitskas jaarlijks in alle gemeenten een vrijwillige col-
lecte te houden; dat die inderdaad voordeliger was,
bleek reeds het volgend jaar, toen deze insameling
f 1233,- opbracht, terwijl de z.g. 3 stuivergelde tot nog
toe gemiddeld f (niks ingevuld) hadden. En dan be-

-denke men daarbij, dat de gemeenten der Zuider-klasse aan deze collecte haar deel hadden genomen, doch de 3 stui-vergelden bleven handhaven.

Trouwens, dit was niet de eerste keer, dat de Zuider-

Blad. 20.

klasse des namen *band* der Friesche gemeenten in ge-
-vaar bracht. Reeds in 1706 bleven Hindeloopen, Koudum,
Warns, Stavoren en Bakhuizen van de Sociëitsverga-
-dering weg, omdat zij in plaats van de bestaande klasse
een Noorder, Ooster, Wester en Zuider-klasse wenschten te
hebben en de laatste behalve de vijf genoemden, wenschten
uit te breiden met Workum, Makkum, Bolsward, Sant
voorder-Rijp en Molkwerum. Dit was in 1709 toege-
-staan, de drie andere klassen zouden zij die van Har-
-lingen, Sneek en Dockum. Deze toegefelijckheid der Socië-
-teit vermocht intusschen niet den band tusschen de Z. klasse
en de Sociëteit te versterken; integendeel de eerste begon
steeds meer op zich zelve te staan. Ze benoemde zelf een
eigen Boekhouder, in 1719 komt als soodanig Claas Hinlo-
-pen voor; men vergaderde jaarlijks in de doopsgez. kerk te
Hindeloopen, gesticht in 1653, die de grootste van geheel
Friesland was; sedert verschijnen de gemeenten tot deze
klasse behoorend, zelden meer te Leeuwarden; hun Boek-
-houder kwam er, of wat nog eenvoudiger was, hij veref-
-fent de zaken per brief met de Boekhouders der drie
andere Klassen.

Toen zij in 1772 in't geheel niet meer te Leeuwarden ver-
-schijnen en de Sociëteit geheele afvalligheid vreest,
zendt zij dat jaar afgevaardigen naar Hindeloopen;

Blad. 21.

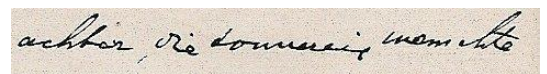
't is Johs Stinstra van Harlingen, K. Tigler van Leeu-
-warden, E. de Roos van Sneek en den Sociëitsboekhouder
C. Fontein. 6 Juli komen de afgevaardigen der Z. Klasse
in de Doopsgezinde Kerk aldaar met hem samen en nadat de be-
-kende leeraar Atse Wijtses van Warns de vergadering
met gebed heeft geopend, spreekt de vermaarde Joh. Stin-
-stra voor de vuist (zegt BC. ten Cate) over "het doel der
Sociëteit en de gepastheid derzelver reglement", zoo over-
-tuigend, dat de Zuider-Klasse eenstemmig besloot zich
weer bij de Sociëteit te voegen.

Hiermede was het al te langdurig Conflict uit den weg
geruimd. Ik vermoed, dat hare gemeenten het z.g. 3 stui-
-versgeld loslieten en tot de jaarlijkse Collecte overgingen,
die nog altijd gehandhaafd wordt.

Mij lijkt de reden tot het zoeken van afscheiding kleingeestig
en ondankbaar; waald haar stijfkoppigheid aan de 3 stuiver-
gelden hardnekkig vast te houden, terwijl een vrijwillige col-
-lecte jaarlijks zoo veel meer voor de Sociëteit opbracht ?

En getuige het niet van ondankbaarheid tegenover de Socië-
-teit, die de Z. Klasse geheel ter wille was en menige
harer gemeenten van 1695 af subsidieerde ?, die sommige
voor verval trachtte te behoeden met raad en daad ? 1)

Of zal er persoonlijke eerezucht achter, die tou.... wenschte
te blijven in eigen kleine kring ? Zoo ja, dan is elk

1) zie o.a. mijn "De verdwenen Doopsgez. Gemeenten in Friesland
blz. 13.

Blad. 22.

geval het 6 Juli 1772 te Hindeloopen genomen besluit, een flink besluit geweest om een heillooze weg te verlaten en den goeden weg verder te bewandelen met al de Friesche gemeenten.

Blad. 23.

De oude Stavo en de Zuiderzeeplannen.

Waar eens de zee haar golven voortjoeg, ontstond door aanslibbing in later eeuwen Friesland en de herinnering daaraan leefde lange tijd voort; de herinnering en de ... vrees. Aan die vrees danken wij de orakelspreuk van Frieslands ouden afgod Stavo, die evenals de meeste orakelspreuken aan duidelijkheid te wenschen overlieten, dus voor verschillende uitleg vatbaar was; doch treffend is, dat met die uitlegging toepaste op bovengenoemde vrees. Wat toch was het geval ?

In't jaar 4 v. C.,- al door de oude Kroniekschrijvers, sloeg op het roode Klif een groote vlam uit de grond, die drie dagen lang de ontzetting van vele toeschouwers opwekte. Dit verschijnsel herhaalde zich in 155 n. C. gedurende acht dagen; en toen men de afgod Stavo daarover raadpleegde, gaf deze bij monde van zijn priesters deze uitspraak, dat men niet bevreesd behoefde te zijn voor groote sterfte of pest, doch dat op dat vreemd verschijnsel in lateren tijd een jaar koude materie zou volgen !

Blad. 24.

Nog eeuwen daarna zou men deze orakelspreuk toepassen op het zeewater dat Friesland voor een deel weer verzwelgen zou, eeuwen zelfs na de invoering van het Christendom in dit gewest, ongeveer 800 n C.; wel een bewijs hoe lang de invloed van het oude heidendom naverkte. Voor ik verder ga, wil ik iets zeggen van Stavovo, naar wien onze stad, of liever Oud-Stavoren, dat door de zee verzwolgen is, genoemd is. Stavo was een machtige koningseik op een open plaats staande in één der vele bosschen, die destijds de omtrek versierden en later grootendeels een prooi der woeste golven werden. De koningseik aan den opperste der Germaansche goden Wodan geweid, waarin de machtige Geest huisde als in een tempel van ongehorne hout. En priesters verkondigden zijn wil, zijn besluit, zijn uitspraken. En zijn voorspelling vond telkens weer voedsel in menigerlei angstige ervaring. Zoo vond in 808 een zekere Ygle Taedema in zijn huis in het noordwestelijk van Stavoren gelegen Creiler woud bij het graven van een put zout water; in 1179 werd dit verschijnsel herhaalt bij het graven van een put te Westerwierum, in 1259 vond Hartman Galama, die tusschen Stavoren en Enkhuizen, toen "Enkelhuizen" geheeten, in

Blad. 25.

een put, een haring drijven; en bij al die gelegenheden werd aan de oude uitspraak van Stavo gedacht. De vrees

zat er nu eenmaal in, en nog vele eeuwen nadat de Zuiderzee was ontstaan en de Haarlemmermeer was droog gemalen, zou nog een Nederlandsch dichter pro-
-testeren omtrent bijna ons geheele land:

“Eens zal de zeeman op de baren,
Door die verdronken sreden varen,
En zeggen: Daar lag Nederland”.

Wij laten deze sombere voorspelling voor rekening van den dichter. Vast staat, dat, evenals vele steden en dorpen van het oude Zeeland door de zee verzwolgen zijn, waarvan sommigen meer landwaarts zijn herrezen, ook van het oude Stavoren niets meer te vinden is, het Creilerbosch verdwenen; ook Stavo betaalde zijn tol aan de zee; zijn priesters verdwenen in de nacht der tijden, het eenige dat bleef, was de behoefte om raad te vragen, hulp te zoeken, redding en behoud af te smeken van die Macht die de mensch in verschillende tijden en landen noemt bij verschillende namen; die wij geleerd hebben aan te roepen als “Onze Vader, die in de hemelen zijt”; die den mensch leerde dijken te bouwen en waterkeeringen en die nu en dan ondervindt dat hij machteloos is tegenover de elementen der natuur. Zoo

Blad. 26.

was dan wat in Friesland is eerst zee; wat later door aanslibbing land werd, zou weer later, in 1170, door de Zuiderzee verzwolgen worden; en wat nu nog Zuiderzee heet, zal volgens de uitgewerkte plannen over zoo veel jaar weer land zijn. Inzeg? niet volgens sommigen door verhoogde waterstanden achter den afsluitdijk het drooggelegde weer zal onderloopen nadat de dijken zijn bezweken.

Er zijn er die om deze reden voorstellen, om bij gebrek aan cultuurgrond in Nederland, de zeegaten tusschen de eilanden der Noordzee af te sluiten en deze met de Friesche kust te verbinden. Zoodoende zou dubbel zooveel grond ter beschikking komen en geen 200 KM jaarlijks verhoogd of er verzaard behoeven, te worden.

Er bestaat in onze tijd een “Bond van belastingbetalers”, die daarom op haar program heeft geplaatst: “Stopzetten der werken tot drooglegging der Zuiderzee”. Al bestond Stavo nog, hij zou zijn oude orakelspreuk in dit geval niet behoeven te herhalen.

Blad. 27. (is 28 links)

Iets uit de geschiedenis der Doopsgezinden te Molkwerum.

^{1a)} Gesch.

Doopsgez.: Friesl.
blz. 89

^{1b)} t. op blz. 1560
102.

²⁾ t. op blz. 169.

Tusschen 1550 en 1580 doopte de bekende Oudste Lenaert Bouwens 92 personen te Molkwerum zoal Bcaupot ten Cate. ¹⁾ Men kan dus vaststellen, dat er sedert dien tijd een Doopgez. Gem. alhier bestond, ²⁾ die snel in ledental toenam en omstreeks ^{1b)} zich in tweeën splitste, gelijk bijna overal elders; zoo telde men een Waterlasndsche en een oud-Vla-mingsche gemeente of, zooals men ook wel zeide één van de grauwe en één van de fijne Mennisten. Dat zich ook te dezer plaatse omstreeks 1614 nog enkele kleine fracties *metbride*? gemeenten vereenigd hadden, is van ondergeschikt belang. ²⁾ maar men kan vaststellen, dat die der Waterlan-

³⁾ t. op blz. 191.

-ders of vri jzinnigen verreweg de talrijkste was, men sprak dan ook te Molkwerum van “de groote en de kleine Gemeente”, die zich tussen 1727 en 1733 vereenigd schijnt te hebben. 3) Volgens het oudste Resolutieboek der Waterland-sche Gemeente alhier, dat aanvangt met 1643 waren er in 1649: 174 Broeders en 233 Zusters, totaal 407 leden en uit dezelfde bron puttend, vernemen we het eenvoudig meegedeelt bericht:
“Zo den 10 Februari 1650 voorgelezen om een nieuw vermaanhuis toe te stemmen, ’t welck de Broeders zon-

☞ *Ook hier dus was de Doopsgezinde de oudste Protest. Gemeente, daar de Herv. kerk in Nederland eerst met 1566 opkwam.*

Blad. 28.

¹⁾ t. op blz. 243

-der tegenspreken aannamen en welck voorziening noodig heeft”. De gemeente was rijk en de belangstelling levendig, “al mogt het ook niet letterlijk geloof ver-dienen”, zegt Bl. ten C. 1) wat van de vrouwen van Molkwerum verhaald wordt, dat zij namelijk, bij gelegenheid eener voorgestelde kerkvergrooting, het benoodigde sels in hare voorschoten zo rijkelijk aanbragten dat men terstond den volgende Zondag verklaarde, niet meer te behoeven. “De Gemeente der Fijne Mennisten of de Kleine Gemeente” telde bij de oprichting der F. Ds. in 1696: 97 niet-gealimenteerde leden, de Groote Gemeente op dit tijdstip 176. ☞ In 50 jaar was ook deze laatste in ledental reeds zeer gedaald. Maar ze had haar laagtepunt nog lang niet bereikt, de meer aangehaalde schrijver onzer D. geschiedenis teekend voor het jaar 1838 2) t. op blz. 247. aan: “20 leden, 45 zielen”. 2) Over de oorzaken van het verval behoef ik hier niet te spreken; ze zijn genoegzaam bekend en bij Bl. t. Cate blz. 248 - 253 te vinden. Van meer belang acht ik aan de hand van meergenoemd Resolutieboek u een en ander mee te delen, uit de ouder geschiedenis der Waterl. gemeente alhier. In dit boek zijn niet alleen, zooals de titel aanduidt de besluiten van Kerkeraad en gemeente vastgelegd, het bevat ook een en ander, zooals reeds bleek, uit de gemeentelijke geschiedenis.

☞ *Er waren dus in 1696 gezamenlijk nog 264 niet onderhouden Doopsgezinden te Molkwerum.*

Blad. 29.

En dan kunnen we vergelijkenderwijs gelukkig verklaren dat het met het zedelijk gehalte der Gemeente in dezer tijd vrij wat beter gesteld is dan in die jaren, toen ’t dient erkend, de beschaving en de verstandelijke ontwikkeling in de verste verte niet zulk een hoog peil hadden bereikt. Dronkenschap, vechten, twisten en ..?.. geschillen waren aan de orde van den dag en telkens weer werden een of meer Broeders, soms ook wel zusters, van het Avondmaal uitgesloten; en telkens moest de Kerkeraad met vaste hand ingrijpen, om de gemeentelijke tucht erin te houden. Deze zondaars en zondaressen zijn reeds lang heengegaan; hun namen en gedrag staan opgeteekend in die vergeelde en verbleekte bladen, waarin Paulus Tiaerts de? heeft gevoerd als “Dienaar” der Gemeente, in zijn waken over de hem toevertrouwde kudde getrouw bijgestaan door Tjarck Reijners, Boin Dircks,

Jolle Jans, Feike Heerincks en Marck Reijners als
“voorstanders of diakenen” der Gemeente. Waarom die
namen te noemen ? Is het niet alsof met die verbleekte namen tevens
het wangedrag vervaagd is, de ernst daarvan verbleekt
werd door den tijd ? Maar is ’t waar, dat men de feiten
moet beoordeelen naar hun datum, wij willen ze dan ook
beoordeelen in de lijst van hun tijd. Welnu, die tijd was
ruw en onbeschaafd; de brandewijn, de volksdranke van
die dagen, vloeide rijkelijk als een stroom van vuur,

Blad. 30.

die hoofden en harten in helschen gloed bracht en blind
maakte voor de dikwijls ver strekkende gevolgen. Maar we
mogen er ook niet blind voor zijn, dat in zulk een Resolutieboek
niet stond opgeteekend de deugden en daden van vele eenvoudige
vrome stillen in den lande doopsgezinden die zonder op-
-hef hun weg gingen. Zulke levens zijn slechts met al hun
strijd en goede werken aan de Alwetende bekend. Toch wil
ook het nageslacht ~~wiens de tijdgenoot~~ wel iets van hem weten,
en ’t is ook daarom, dat ik de volgende bladzijden uit het oude
Resolutieboek opschreef, opdat het tegenwoordige Molkwerum
het water is onthouden moge. Ik laat den *Hijlsel*ijk ik hen vond.

“2 Januari 1648, Copij

Wij ondergechrevenen, als dienaren en Karckeraet der refo-
-meerde Gemeente in Molquerum bekennen in desen
hoe dat wij versogt hebben aan de Gemeente der doops-
-gesinden ofte Ministren alsoo genaamt, tevens aen
Poules Tiaerts, Tjarck Reijners, Boin Dircks, Jolle
Jans, Douwe R..?.., Feike Heerincks, Mark Rei-
-ners als dinaers ende voorstanders der selver Ge-
-meente seekere vrijwillige Almoes tot troost en bij
hulp der noodlijdende ende verdrukke Ballingen
in Duitsland, hetwelcke zij voorschrevenen haar Ge-
-meyntenaren verzoekshalve hebben voorgedragen
door zekere explicatie ende verzoek der verdruk-

Blad. 31.

-te Ballingen in Duitsland aan die respectieve Karcke
van friesland geschreven, daer in sij haren uitersten
noch de armoede te kunnen geven ende demoedelicke
aen een icgelic een milde Almos versoecken, soo be-
-kennen wij, dat sij uit medeliden der voorgeschreven
arme ende nootleidende Ballingen aen ons uit haer
Gemeente tot derselver hulp en troost behandgen heb-
-ben die somma van een honderd en zeven en tachtig
Gulden van twintig Stuffers ’t stuck; dus in haer milda-
-digheyt bedanken ende God den Heer die een belooner
alles Goets is, de zieke vergoeding bevelen. Oorkonde
der waarheyt hebben wij dezès ondergeschreven dezes twe-
-den Januari 1643.

Melius Seijens, dienaar
Sits Oeges.
Jan Dircks
Jan Janzes.”

Vinden wij in dit afschrift de eerste bekende namen
van Molkwerumers doopsgezinde Kerckeraad en ee mooi
bewijs van de offervaardigheid onzer vaderen alhier, en
achter die schrijven gevoegde quittantie doet hier, hoe
een zekere Johannes Staphon “dienaer toe Worckom”

verklaart de Molkwerumer penningen ontvangen te hebben om deze op te zenden naar “de verdruckte Gemein-

Blad. 32.

-te leden in die Palz”. De quittance is van 5 Jan^{ri} 1643.-
Niet altijd werkten Doopsgezinden en Gereformeerden, zooals destijds de Hervormden als leden der z.g. “Heerschende” kerk genaamd verder zoo genoegelijk en eensgezind samen. Terwijl deze heerschende kerk destijds in alle opzichten bevoorrecht was, mocht se alleen legaten aanvaarden, hetgeen andere Kerkgenootschappen streng verboden was. Soo moest volgens Blaupot ten Cate “de groote gemeente te Molkwerum in 1705 een groot legaat, dat ze niet in ontvangst mogten nemen, geheel uitkeeren aan de Herv. Gemeente aldaar. ¹⁾

Stond onze broederschap in die oude tijden bekend om haar offervaardigheid, nog een paar staaltjes uit het oude Resolutieboek ten bewijze dat Molkwerum daarin niet achter bleef. Ook nu weer werd het geld eerst afgedragen aan de bovengenoemde Herv. Kerkeraad.

“Anno 1645,

voor die armen in Irlant (Copij)

Bekennen wij ondergeschrevenen ontvangen te hebben uit handen van Poules Tiaerts als voorstander oft doenaer der Doopsgezinden, een somma van fiftich carolus guldens en dat toe behoefte der behoeftigen in Irland voor welke penningen wij derzelver Gemeinte bedanken en der zieken zegen des Heere tot wedervergoedinge

¹⁾ [wordt hier niet vermeld. (Strikwerda)]

Blad. 33.

toe wenschen.

Datom Molqueren den 2 Marti 1645.”

Volgen de namen -

Niet alleen in een algemeenen nood openbaarde zich Molkwerums offervaardigheid; ook om persoonlijken nood werd gedacht, al behoorde het slachtoffer tot “de heerschende kerk”. 8 Augustus 1650

verklaart de Molkwerumer Herv. predikant van de Waterlandsche of groote gemeente aldaar ontvangen te hebben de som van 50 Caroly-guldens van 20 stuivers ‘t stuk ten behoeve van Jan Stins, die 4 Augustus door brand al zijn bezittingen verloren had. En nu nog één staaltje, dat genoemd mag worden.

Anno 1665, den 14 April.

Hebben ontvangen uit Hande van Gerrit Heins schipper van Molqueren de gecollecteerde penningen bij de waterlandsche gemeente, bestelt door haar leeraar Poulus Tiaerts tot Molqueren voor die arme verdruckte Waldensen in Piëmont, ter somma van hondert tien Caroly guldens. (w.g.) Adolphus Marck”.-

Hoe onze vaderen in die dagen van oorlogen en geruchten van oorlogen handelden ten opzichte van bekende weerloosheid, leert ons

het jaar 1666, in het Resolutieboek:

“Al soo onse Landen tegenwoordich te water en te

blad. 34.

lande met oorlogen worden besocht, waar over ons

oversichtheyt beveelt alle steden en platteland haar te voorzien met geweer, bij boete daer toe gestelt aan diegenen die haer geloof dit niet konden doen, soo hebben eenige onser Broeders door vreze van boete oft swackheyt van geloof haer mede voor-

¹⁾ quite=vrij

-sien vant geweer, doch weinigen. Soo hebben wij met haar gesproken, die van enigen tegenstant haar weer kuit ¹⁾ hadden gemaect; andere wilden 't doen, al-soo het bij ons gemeente niet behoort met stoffelicke, maar met geestelicke wapens te fechten.”

Dat niet alle Broeders naar de Kerkeraad luisterden, be-

-wijst wat wij in 1668 geschreven vinden:
“Met Pietter Pietersen gesproken over zijn ongeoor-

-loft tijgen ter Orloch; heeft zijn quaede daed bekend en belooft him voortaan van diergelicke ongeoorlofte

saecken te wachten.”

Ditto.

Met Feycke Sasses gesproken over gelicke daed van ten oorlog varen; heeft zijn sacke mede bekend; seyde uit nodt van gebreck moste doen, doch belooft hem voortaan van zulcks meer te wachten.

Deze beyde haer Sacken des Broeders voor gehouden den 5 Februarij 1668 en is die middaet haer vergeven.”

Blad. 35.

Nog een enkele maal trad de Kerkeraad tegen dit eu-vel op; in 1673, tegen Engel Wener,

die in het vorig jaar ter oorlog was ge-varen en wiens “middaet” hem door de Broeders in de “Ver-maankamer” vergeven werd, toen hij berouw toonde en ver-giffenis vroeg, en in 1692 toen Jarigh Eimert ten oorlog was gevaren en tevens een ergerlijk leven leidde, wat des-tijds nog al eens samenging; ook Pieter Bancke en zekere Jarighs “die beide ten oorloogh hadden ge-weest”, werden op hun berouw weer aangenomen.

Ernstiger gevaar dag dat dergelijke zondaars, die soms in het kwaad verhard bleken voor de gemeente verloren wa-ren, ontstond in 1755, toen “door groote oneenigheyt” de di-aken Pieter Wiebes werd afgezet, die in zijn val “verscheij-de Leeden, nevens de leeraar Wiebe Sipkes en de diacon Sible Aukes” met zich meesleepte; reeds sprak men van een afscheiding, toen aan het einde van 1767 de uitgesto-

-ten diaken in eere hersteld en al de anderen weer de oude plaatsen in de gemeente innamen “met volle stem en be-williging van de Kerkeraad en broederschap.” - -

Groote gebeurtenissen stan verder niet opgeteekend; er ge-schiedde minder in de gemeente, niet alleen omdat de gemeentelijke tucht minder werd gehandhaafd, maar ook dewijl wegens de bekenste redenen omstreeks 1800 het aantal ledenb sterk geslonken was, ondanks de veree-

Blad. 36.

-ning der beide gemeenten. Ook het karakter van het oude, historische Resolutieboek veranderde ¹⁾, de voorbeelden van gemeentelijke tucht gaat plaats maken voor dooplijsten, opgave, omtrent getal Avondmaalgan-gers, diakensverkiezingen, leden en predikantenlijsten; ‘t wordt droog administratief werk, dat alleen van plaatse-lijk belang is. Alleen van de predikantenlijst wil ik

een zooveel mogelijk volledig overzicht geven. Had men te Molkwerum eeuwnlang alleen de bekende liefde-preekers of vermaners gekend, sedert 17851 wordt het Avondmaal alhier bediend door een doopsgezind predikant en een vermaner; soms door twee predikanten uit de omtrek; in der regel van Hindeloopen en Workum. Wordt in 1754 Nanne Jans beroepen en houdt hij Avondmaal met een andere predikant; zoo blijft de toestand tot 1790, wanneer de naam van Nanne Jans uit het Resolutieboek verdwijnt. Daarna schijnt de gemeente tot 1798 bediend te zijn geworden door de Stavorensche Leeraar Pieter Klomp ²⁾ totdat in 1799 Blij van Grouw beroepen wordt, die leeraar blijft tot 1806,

¹⁾ Ook lettervorm schreef men in 1850 nog het oude schrift in 1751 begint opeens de tegenwoordige lettervorm te gebruiken.

²⁾ Leeraar te Stavoren van 1786 - 1798.

Blad. 37.

¹⁾. Leeraar al-
-daar van
1799 - 1811. -

wanneer hij 1 Februari overlijdt. Daarna wordt de gemeente weer bediend door Stavorens leeraar J. van Douwes. ¹⁾ Toen deze in 1811 aftrad, vinden we geen leeren meer genoemd, dan Ds A. Pol van Hindeloopen, die was *?(niet vermeld)* - 1850 de gemeente bij doopen en Avondmaal ter zijde stond. In 1851 werd alhier in de gecombineerde gemeente Hindeloopen-Molkwerum de *siroponent?* Van der Plaats beroepen en van dit oogenblik af heeft men hier geregeld predikanten, zooals onderstaand lijstje aangeeft.

Lijst der Leeraren te Molkwerum sedert 1754.

<u>Nanne Jans</u>	1754 - 1790
<u>Pieter Klomp,</u>	1790 - 1799 (Leeraar v. Stavoren.)
<u>Ruurd Gerbens van Grouw</u>	1799 - 1 Febr. 1806.
<u>vacant</u>	1806 - 1850.
<u>van der Plaats</u>	2 Febr. 1851 - 26 Octr. 1856
Intractaat I Thess. 5 : 25 1) Vertrok naar Woudsend.	
<i>Tijdens deze leeraar en zijn 4 opvolgers was de gemeente verenigd met Hindeloopen.</i>	
<u>vacant</u>	1856 - 1859.
<u>J.D. v. d. Veen</u>	1859 - 1863. Intrede 1 Mei Tekst Rom. 15 : 29, 30.

¹⁾ Data en texten slaan bij combinatie alleen op Molkwerum.

Blad. 38.

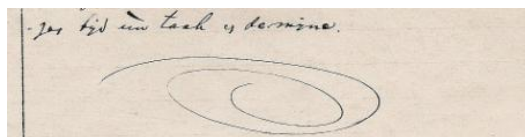
Van Calsar, 8 Nov. 1863 - 1865. Intractaat 1 Joh. 4 : 7.
Ballot, 7 Oct 1866 - 2 Juni 1867. Text Openb. 3 : 11.
D. Lodeeses, 15 Nov. 1866 - 28 Sept. 1873. Text Pred. 3 : 1.
(Hierna combineerde de Gemeente zich met Stavoren !)
Gerrit Vrijer Az. 19 Oct. 1873 - 21 Nov. 1875. Text bij intrede en afscheid 1 Cor. 4 : 20. Vr. kwam van Mensingawier.
Oosterbaan, 10 Dec. 1876 - 2 Juni 1878. Intrede text Gal. 1 : 11. Afscheidstext Gal. 5 : 1. Kwam van Giethoorn
Bijl, 30 Maart 1879 - 4 Sept 1881. Intr.text 2 Cor. 5 : 14; afscheidswoord Jac. 1 : 22 en 24. Kwam als *propement?*

Albertus Agathus. A.A. Deenik, 30 Oct. 1881 - 3 Sept 1899. text 2 Cor. 5 : 20.
vertrok zonder afscheid; kwam van Ternaard.
Geert. G. Wuite, 15 Oct. 1899 - 15 Dec. 1901; intractaat
2 Cor. 1 : 24; afscheid Openb. 2 : 10l; Was proponent.
Herre. H. Hooghiemstra, 23 Febr. 1902 - 17 Mei 1907. Intree-
-text Col. 3 : 16a. Ging naar Uithuizen.
Johs. Ma- J.M. Erkelens, 25 Oct. 1908 - 1913. Intree 2 Cor. 7 : 16.
-rinus. Kwam van Nes, ging naar Medenblik. . ¹⁾
J.G. Frerichs, 1913 - 1921.
Hend^k. Jacobus. H.J. Busé, 5 Maart 1922 - 31 Dec. 1927
Intre. text Ps. 39 : 8. Kwam van Hallum.

¹⁾ *In dezen tijd, nl. Aug. 1909 verving A. v.d. Meer als Boekh.
W. v.d. Zijpp, die in Juni bedant had, na 42 jaren dit ambt
bekleed te hebben.*

Blad. 39.

En, of ik nu, aan het eind van dit kort overzicht ge-
-komen, alles heb meegedeeld ? Natuurlijk lag dit niet
in mijn bedoeling; wel, dat ik mijn hoorders of lezers
een beeld zou geven van onze oude Molkwerumer Water-
-landsche Gemeente, wier geschiedenis met de Vlamingsche
of "Kleine" gemeente, veel overeenkomst zal hebben getoond.
Hoeveel is ook hier veranderd, moeten veranderen wat
waarde en betekenis had, doch niet duren kon ?
Ik sta voor het laatst ons oude Resolutieboek op en lees
wat daar staat onder 17 December 1846:
"Sibbel Jans Haan overleden; was de laatste welke de
Molkwerumer klederdracht behield en was een oude
vrijster, oud 86 jaar en 11 Maanden." En nu ik het oude
Gemeenteboek sluit, zeg ik: daar is voor menschen en $\neq$ din-
 $\neq$ uiterlijke en ook innerlijke
- gen een tijd van komen en van gaan; wanneer hetgeen een-
-maal nieuw was oud is geworden, gaat het vanzelf heen;
God neemt het terug, maar geeft er ook altijd iets nieuws
voor in de plaats; dit te ontdekken, ermee te arbeiden
en aan zijn bestemming te doen beantwoorden, is voor on-
-zen tijd een taak en de mijne.

B lad. 40.

Het Vissersgilde te Stavoren

Als een der overrijpe vruchten in 1798, in de dagen
der Fransche Revolutie van den Vrijheidsboom in Ne-
-derland het Gildewezen. Lang vóór de middeleeu-
-wen opgericht, doorliep het vele fazes van ontwikke-
-ling en weinig anders bleef daarvan bewaard
dan wat nog in bibliotheken, museums en ptenten-
-kabinetten daaromtrent te vinden is, alleen de titel
"Meester" op het uithangbord of aan het hoofd eener re-
-kening herinnert ons, hoe groote levensvatbaar-
-heid sommige overblijfsels bezitten. Te merkwaar-
-diger daarom dat we te Stavoren, Frieslands oude
hoofd- en koningsstad nog zulk een overblijfsel bezit-

-ten van deze eigenaardige openbaringsvorm van het mid-deleeuwsche leven.

Om eens goed inzicht te verkrijgen in hetgeen overbleef van het oude visschersgilde te Stavoren, mogen enkele opmerkingen voorafgaan.

Onder het woord gilde, afgeleid van het angelsaksische “gelden” of “gyldan”, dat “betalen” beteekend, verstond men oudtijds een vrijwillige bijdrage in spijs en drank bestaande voor feitelijke openbare maaltijden, die periodiek terugkeerden. Als zoodanig komt het gilde reeds voor,

Blad. 41.

toen het licht van het Christendom nog niet in de noordelijke landen van Europa was doorgedrongen. In de mid-deleeuwen was 476, den val van het West-Romeinsche rijk tot 1453, toen de Turken door de verovering van Constantinopel een eind maakten aan het Oost-Romeinsche Rijk, in dien merkwaardigen tijd van duizend jaar is het Gilde bekend onder de naam van “broederschappen”: Kerkelijke ereenigingen van geestelijken tot onderlinge weldadigheid, waarbij later ook leeken kwamen. Daarna werden de gilden vereenigingen van minderen “tegenover de heeren”, en werden zij aangeduid met den naam van “Schutsgilden”; en deze waren de voorloopers van de “bedrijfs-gilden”, die spoedig alle handel, industrie en nijverheid zouden indeelen. Het ligt dus in den aard der zaak dat de instelling het best onder dezen naam bekend, feitelijk eerst opkwam met de steden, waar geen groot-grondbesit maar het kapitaal heerschte; de burgerij der steden vormde tegenover het platteland een nieuwe maatschappelijke klasse, die niet meer onder het leenstelsel leefde maar zich onafhankelijk daarvan ontwikkelde, toen uitgebreide, gunstig gelegen dorpen van den graaf of *alders* van den koning z.g. Stadsrechten verkregen: Zelfstandigheid en vrijheid, eigen rechten, die de dorpen nooit hebben bezeten. 1)

¹⁾ Zie over één en ander Prof Dr. H. Brugmans “De Middeleeuwen” vijfde Hoofdstuk.

Blad. 42.

Het ligt niet in mijn bedoeling hierover verder uit te weiden, wie hierover meer wil weten, leze het boven aangehaalde voortreffelijke werk van Prof. Brugmans en vooral het bekende boek van A.J.M. Brouwer Anger getiteld “De Gilden”, waarin deze voornamelijk beschreven zijn zooals zij te Amsterdam gevonden werden, maar die toch een duidelijk beeld geven van het geheele Gildewezen.

Laat ik mij eindigen met de opmerking, dat het eigenlijke doel der gilden, hoe ook verminkt door het baatzuchtig karakter en de misbruiken van allerlei aard oorspronkelijk was, weerbaarmaking der ambachtlieden, voorkoming van het verval der ambachten, de gildeleden zedelijk te verheffen en aan oude en zwakke medeambeters, hun weduwen en weezen den noodigen onderstand te verschaffen. - -

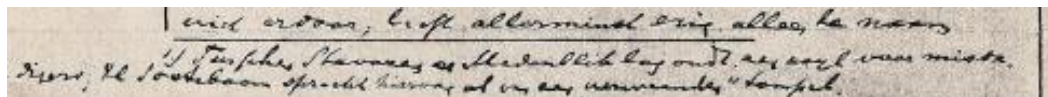
Het behoeft geen betoog, dat het gildewezen in Stavoren de oudste stad en hoofdstad van Friesland, zeer moet hebben gebloeid; de stad was vermaard om haar koopmanschap

en bekend zijn de vele privileges die de Hollandsche graven en Deensche en Zweedsche vorsten haar in de loop van vele eeuwen geschonken hebben; wij weten dat de koop-
-liedengilde in de middeleeuwen verdwenen en de groot-
-handel reeds in de 14e eeuw den gildeband ontgroeid was, terwijl de organisatie van het bedrijf hoe langer hoe

Blad. 43.

vollediger en intensiever wordt; daardoor eindigt de bloei van het gildewezen te Stavoren reeds vroeg; en wanneer de stad door oorlogen, branden, pestilentiën, overstromingen en het verzanden van de haven, door brooddronken weelde (men denke aan het weêwtje van Stavoren, het Vrouwenzand en den bijnaam “de verweende” s.i.? niet verwende, maar brooddronken “kinderen van Stavoren”!) wanneer de stad haar koopmansschap verloren heeft en haar nijverheid *gesnuikt* ziet, dan daalt zij wel langs den maatschappelijken ladder en wordt ten slotte een der doode steden van de Zuiderzee. “Haar gildebesturen vaardigen geen keuren meer uit van betekenis; geen nijverheid behoefde meer geregelementeerd, waardoor de werkman tegen uitbuiting beschermd werd; tegen de lange werktijden en te lage loonen; haar reglementeering was meer noodig van de opleiding van leerknaap tot gezel; van gezel tot meester, waarbij een deugdelijke vakopleiding gewaarborgd werd, die bovendien goede traditiën in stand hield. Niets van dien aard, althans niets van eenige betekenis, was meer nodig want Stavoren was slechts een vissersplaatsje geworden en gelijkt in niets meer op de oude stad met zijn grafelijk slot en koninklijke residentie, zijn drie kerken, zijn fraaie en rijke huizen, zijn levendige bedrijvigheid; het groote verkeer gaat er langs niet erdoor; leeft allerm minst nog, alleen de naam.

1) Tusschen Stavoren en Medenblik lag oudt een veyl voor misdigers; H. Soeteboom spreekt hiervan al van een “verweende” tempel.

Blad. 44.

hield stand; haar geschiedenis ligt op de bodem van de zee, evenals haar rijk archief. Een klein stukje gildegeschiedenis bleef bestaan, en herinnert aan een bedrijf datook gaandeweg minder werd. Het vissersgilde bestaat echter nog en doet in enkele opzichten terugdenken aan lang vervlogen dagen. Zooals het nu is, wil ik trachten het voor de vergetelheid te bewaren.

Van zijn geschiedenis te Stavoren bleef weinig over. Een archief bestaat niet; slechts een perkamenten omslag met het opschrift: “Het Vissersgild te Stavoren” herinnert aan een geschiedenis en omvat nu de aantekeningen, die sedert 1859 zijn gehouden; maar de gebruiken en gewoonten die bewaard bleven, wijzen naar het verleden.

Het gilde bestaat op dit oogenblik nog uit 10 visschers die een voorzitter bezitten, gekozen buiten het maar toch toe het gilde behoorend evenals de “alderman”¹⁾, die als secretaris-penningmeester fungeert. Allen bezitten ten bewijze

Thans respect.
de HH.J.Krul
en A. Dijkstra

van lidmaatschap een ronde, geelkoperen penning aan een zwart lint; de penning is 4 cm in middellijn aan den eenen kant staat de naam van de drager, aan de andere zijde het jaartal van toetreding en de woorden “Vischersgild van Stavoren”; de penning gaat over van vader op zoon, indien deze tot het gilde toetreed. Ik kom later daarop terug.

¹⁾ Dit woord, dat in Engeland het oudste lid van de Raad of Wethouder aanduidt, duidt in Friesland een overheidspersoon aan. Beide functionarissen, die hun werk gratis verrichten ontvangen jaarlijks voor hun moeite 1 Pd aal, en op de jaarvergadering een have koek, terwijl de overige leden slechts $\frac{1}{4}$ koek krijgen.

Blad. 45.

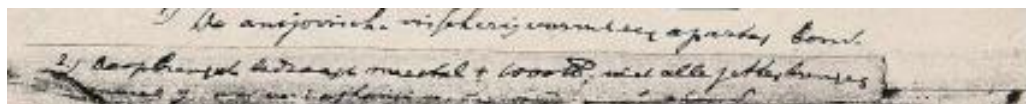
De leden verbinden zich elkanders visscherijrechten te eerbiedigen en overleden collega's grafwaarts te dragen. Tegenvoer het Dijkbestuur verplichten zij zich bij stormgevaar aan de dijken te helpen en schipbreukelingen bij te staan, zooveel zij kunnen.

Jaarlijks, omstreeks 1 Augustus, houden de leden, beurtelings in hun huis of zoo noodig elders, een vergadering, waartoe zij door den jongste hunner ald bode worden opgeroepen; ook hun vrouwen wonen deze vergadering bij; daar worden de algemeene belangen besproken en de z.g. “Zetten”, d.z. vischplaatsen aan de kust onderling verloot; deze Zetten worden met roode verfstrepen op de bazaltglooiing en de zes?hoofden afgezet. De gedurende half Augustus tot medio October gevangen aal, want de visschers behooren alleen tot het gilde der aalvisscherij ¹⁾, wordt tegen billijken prijs verkocht aan de particulier, die het kustwater van het Waterschap “Hemelumer Oldevaart en aanhoorige zeedijken” heeft gepacht. Doch zij varen met eigen “jol” en visschen met eigen fuiken. ²⁾

Op de jaarvergadering, waarop, zooals ik zeide, ook de vrouwen (oudtijds sprak men van “gildezusters”) genoodigd

¹⁾ De ansjoovisch-visscherij vormt een aparten bond.

²⁾ De opbrengst bedraagt meestal ca 1000 P; niet alle zetten brengen

Blad. 46.

worden, houdt men geen maaltijden meer, doch er wordt wel eenige vertering gemaakt, die gemeenschappelijk betaald worden, ~~toch is daarbij nog wel een en ander, dat aan het verleden herinnert, zooals uit de rekening vasten blijkt.~~ (doorgehaald) De duidelijkste kenmerken van het oude vindt men, altijd terug in de gebruiken en gewoonten bij geboorte, huwelijk en begrafenis, vooral bij het laatste en zoo verwondert het ons niet, dat het vissersgilde te Stavoren ook hiervan een kenmerk der oude gilden heeft bewaard. Er wordt in de geschiedenis van het gildewezen vaak geklaagd, dat de broeders zich graag onttrekken aan de eigenlijk van zelf sprekende verplichting om de overledene van het gilde grafwaarts te dragen. De klacht wordt reeds in 1600 gehoord en telkens zwaarder boeten gesteld op verzuim van dezen natuurlijken plicht; Zoo lezen we, dat om-

-streeks 1700 deze boete verdubbeld en gebracht word op *f* 12,-. ¹⁾
Van iets dergelijks is te Stavoren, althans in den tegenwoordigen
tijd, geen sprake. Nog altijd bezit het Gilde alhier twee
baren, een groote voor volwassenen, een kleine voor de kinderen
der gildebroeders, prijkend met een schildering van oud
Stavoren en het jaartal 16.. op den zijkant en een kis-
-tekleet, dat mede gratis gebruikt wordt. Zulk een kleed,

¹⁾ Zeer lezenswaard is wat het gildewezen betreft A.Jell. Brouwer
Auckes, "De Gilden": omtrent begrafenis, blz. 245 vv.

Blad. 47.

oudzijds "pelt" genaamd, is een groot zwart laken met
franje omzoomd, dat hier en daar geheel bedekt is
waarop vroeger de metalen schilden, meestal van zilver,
werden gehecht, die het wapen van het gilde vertoonden,
eenig materiaal bij het bedrijf gebezigd; soms waren
de schilden eenvoudig van bordpapier met zwart laken
overtrokken, met zilveren *pasement* afgezet en prijkend
met de initialen van den naam van het gilde. Dit alles be-
staat te Stavoren niet meer; wel wordt nog de penning
van de overledene op het kistekleed gespeld.

Wanneer wij ten slotte nogeens herinneren aan de keuren of
bepalingen, die twee eeuwen geleden moesten gemaakt om
op zuiver stoffelijk gebeen de broeders tegen elkaar te be-
schermen, waaruit het verval van het gildewezen toen reeds
blijkt, dan treft het te meer, dat zulk een middeleeuwsche
instelling te Stavoren kon blijven bestaan. Ik eindig met
den wensch, dat zij nog lang behouden moge blijven als een
eerbiedwaardige gedachtenis aan lang vervlogen dagen. ¹⁾

¹⁾ Een vrome wensch intusschen; *spoedig* gelegen aan het
IJselmeer, zal het ook met de Zuiderzee-visscherij
geheel gedaan zijn; het gildewezen spoedig kwijnen
en waarschijnlijk geheel verdwijnen.

Blad. 48.

Is er niet !! (blanco)

Blad. 49.

Mennistenkerk te Stavoren, 1722

De Doopsgezinden werden in Friesland niet openlijk vervolgd. Wel vaardigden de Staten bepalingen uit, soms op aandrigen van Hervormde synodes, die ertoe moesten dienen, dat de invloed van de Doopsgezinden niet zou toenemen. Zo mochten hun kerkgebouwen niet opvallen; reden waarom de oude Doopsgezinde kerken nauwelijks van gewone huizen te onderscheiden waren. Men spreekt dan van „schuurkerken“.

Doopsgezinde Kerk en pastorie te Stavoren.

De oude Vermaning, geheel op het zuidend van Stavoren gelegen, was in het jaar 1851 geheel bouwvallig geworden, zoodat zij nergens meer toe dienen kon, dan om voor afbraak verkocht te worde: tot herstelling zou zoo groote som noodig zijn, achtten diakenen destijds de gedachte daarbij zeker aan het bekende woord van een nieuwe lap op een oud kleeid. Met toestemming van alle leden werd besloten tot den bouw eener nieuwe kerk over te gaan en deze meer in het midden der stad te plaatsen. Men besloot tot dekking der kosten schriftelijk eenige zustergemeenten om geldelijke steun te vragen; den grond onder en om het te sloopen gebouw te verkoopen en in de derde plaats de gemeenteleden om een bijdrage te verzoecken. In die dagen was Ds. D. Gorter leeraar en Br. S.H. de Roos Boekhouder. Met eere vermelden wij hier den

naam van Jacob P. Lootsma, die gratis het stuk grond voor het nieuwe Kerkgebouw op de hoek der oude Vermaningssteeg afstond, ¹⁾ en die ook in 1853 stellig met algemeene stemmen tot diaken werd gekozen om den aftredende A.H. Wijbrands te vervangen.

¹⁾ Sedert 18.. verdoopt in "Burgemr. Albertsstraat"

Doopsgezinde kerk aan de Voorstraat

Doopsgezinde kerk aan de Voorstraat
Blad. 50.

De Kerkeraad, aangevuld door twee gemeenteleden, maakten een bouwplan op en noodigde eenige timmerlieden tot inschrijving uit; de laagste inschrijver Jan Wijbrands, werd het werk gegund voor f 1159,-. In de zustergemeenten kwam een gezamenlijk bedrag in van f 1190,21; namen en bedragen mogen hier volgen:

Harlingen	f	36,40
Een onbekende	-	25,-
Akkrum		19,13 ⁵
Sneek	-	30,15
Bolsward	-	24,59 ⁵
Zaandam (O-zijde)	-	35,36
„ (W-zijde)	-	40,-
Amsterdam	-	499,17
Warns	-	100,-
Leeuwarden	-	100,37
Haarlem	-	150,-
Gravenhage	-	40,-
Norden	-	40,03

De gehele ontvangst bedroeg:

Aan verkochte aarde	f	290,-
Bijdragen Gemeenteleden	-	170,-
Uit de Gemeentekas	-	202,55
Van de Zustergemeenten	-	1190,21 +
Totaal ontvangst	f	1852,76

Blad. 51.

De uitgaven als volgt:

Aannemingssom	f 1159,-
Bijwerk	- 332,41
Opzicht en maken van het bestek	- 89,-
Verven	- 139,85
Bestek en opzicht verfwerk	- 8,-
32 nieuwe stoelen	- 42,67
vrachten	- 2,75 +
Totaal Uitgaaf	f 1782,68

Er bleef dus nog een batig saldo over van f 70,08, wat bij het bouwen zelden gebeurt. Van eenige feestelijke inwijding vond ik niets vermeld.

Niet zo voorspoedig en ook niet sluitend met een batig saldo kwam in 1870, dus twintig jaar later, de bouw eener nieuwe pastorie tot stand. Deze geschiedenis getuigt van tal van moeilijkheden en bezwaren; begon men met plannen maken in 1867, eerst drie jaar later werd het huis gebouwd en de afrekening duurde tot Janri '73. De Kerkeraad bestond toen uit Ds. C. Leenderts, Joh. de Roos, Boekhouder, terwijl K. Visser, Ids de Roos, Harm de Roos en Roosjen diakenen waren. Kapitein K. Kooiman had in 1869 als koopsom der oude pastorie f 850,- geboden, doch men vroeg f 950,-. Kooiman

Blad. 52.

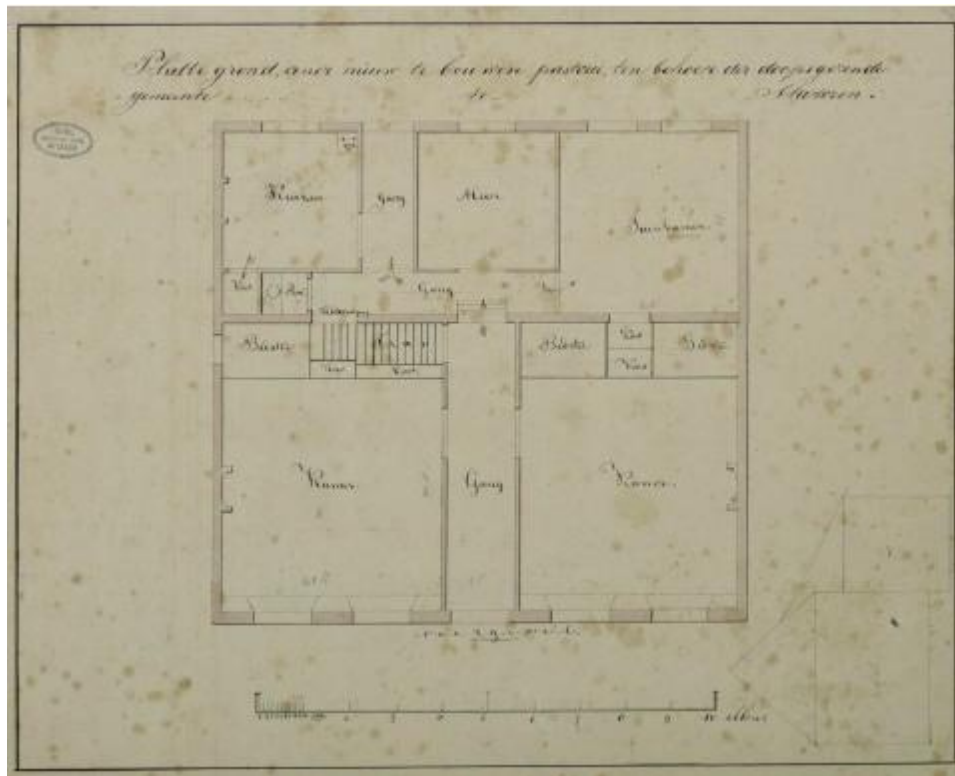
zag toen van de koop af. 21 Jan. '69 kon men een begroting opmaken van de nieuw te bouwen pastorie.

Men had disponibel	f 2720,-
Voor steen van Simon de Vries	- 45,-
Bijdragen der leden	- 320,- ¹⁾
Gift van Prof. de Hoop Scheffer	- 1000,-
terwijl het huis van Gras getaxeerd was op	- 300,-.

Men kon dus f 4885 voor een nieuwe pastorie besteden, maar de cijfers van ontvangst en uitgaaf schommelden erg heen en weer, zooals wel meer bij dergelijke plannen geschiedt; men schroefde de ontvangsten kunstmatig op; terwijl de uitgaven op onbegrijpelijke wijze steeds groter werden.

16 Juli kwam het te bouwen huis reeds op f 5379,- te staan en terwijl men hoogstens op f 4900,- kon rekenen, kwam men precies f 479,- te kort. Ook andere moeilijkheden ontmoette men; de hoofdingenieur te Leeuwarden keurde telkens wijzigingen in het bouwplan af en schriftelijk zoo-wel als mondeling moest Ds Leenderts nu en dan naar de hoofdstad der provincie om zijn zaak of liever die der gemeente te bepleiten. Eerst begin October kon men tot de aanbesteding overgaan en binnen vier weken na de toewijzing met de sloop van het oude huis beginnen in de hoop dat 1 Augustus 1870 de pastorie zou klaar zijn. Men verbond zich, dat 1 April het metselwerk zou be-

¹⁾ De gemeente telde toen 50 leden, waaronder 4 armen en 17 catechisanten.

"Plattegrond, eener nieuw te bouwen pastorie t.b.v. de Doopsgezinde Gemeente te Stavoren, 2e helft 19e eeuw"

(Gezien op internet bij Universiteit Amsterdam (DG-prenten 41 t/m 60))

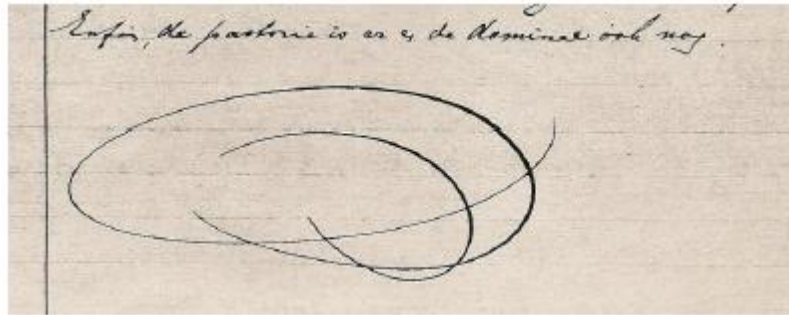
Blad. 53.

-ginnen; den eersten termijn te betalen, wanneer de de-
zen op de vereischte hoogte waren, den tweeden zoodra
het huis onder den kap was en den derden 14 dagen na
oplevering van het geheel. A. Kuperus werd architect
en tevens aannemer; het maken van bestek en begrooting
vertrouwde men hem ten volle toe. Dan helaas, er moest
weer een kink in de kabel komen. Toen men het waag-
stuk durfde beginnen, kwam men tot de ontdekking
dat de f 275,- die de slooping van het oude huis zoude
opbrengen reeds berekend waren onder de bouwmaterial-
len van het nieuwe huis en men daarop dus niet meer
rekenen mocht; Men kan zijn geld geen tweemaal uitge-
ven, wat erg jammer is voor menschen en gemeente. Met een schrale
beurs. wel liet Kuperus nog f 25,- vallen, doch verleng-
de de opleveringstermijn tot 15 September. Men hoopte
nu het tekort te dekken door een beroep te doen op de Hoop
Scheffer en op hoop van zegen ving men den arbeid aan.
De oude pastorie werd voor f 900,- verkocht aan Dr. de
Jongh, terwijl voor f 50,- 's jaars voor Ds. Leenderts een
huis wordt gehuurd van Mr. Van Swinderen. Een zonne-
straal bracht Dr. Hulschhoff, door wiens toedoen men f 180,-
ontving voor het tekort en de zon brak geheel door de
wolken, toen Amsterdam z'n bijdrage met f 400,- verhoog-
de en op f 1400,- bracht. Gelukkig, want, waar de aan-

Blad. 54.

-nemingsom f 4525,- bedroeg, kon men reeds den twee-
den termijn niet betalen, doch nu kon men den derden
zoo veel vroeger betalen, dat de aannemer geen schade

leed ! April legde Ds. Leenderts den eersten steen en toen was de tijd der zwarigheden voorbij; doch eerst in begin van 1873 kon Leenderts meedeelen dat, terwijl de ontvangsten over de jaren '67 tot '71 bedroegen $f\ 5470,13^5$ de uitgaven van Nov. '67 tot Janri '73 $- 54438,40$ er gelukkig slechts een nadelich saldo was van $f\ 18,28^5$ Had iemand meer kunnen denken dat het bouwen eener pastorie zooveel meer voeten in de aarde heeft dan het stichten eener nieuwe Kerk ? Maar in 20 jaar kan er veel gebeuren. Enfin, de pastorie is er en de dominee ook nog.

Blad. 55.

De Combinatie Stavoren - Molkwerum.

Toen in 1878 Ds. C. Leederts van Stavoren naar Zwartsluis vertrokken was en Ds. D. Loodezees de combinatie Hindeloopen - Molkwerum voor Emmerik verlaten had, werd deze vereeniging ontbonden en ging Molkwerum 9 Sept. van dat jaar een nieuwe overeenkomst aan met Stavoren, die nog voortduurd. De overeenkomst werd aangegaan op de volgende voorwaarden:

- 1e De gemeenten beroepen samen één leraar, die in de pastorie te Stavoren zal wonen.
- 2e Tesamen geven ze een tractement van $f\ 1200,-$ waar toe Stavoren $f\ 737,50$ bijdraagt, Molkwerum $f\ 462,50$.
- 3e De gemeente Stavoren onderhoudt de pastorie en betaalt de eerste drie omslagen in de belasting des leraars.
- 4e Van de overkamelkosten des leeraars betaalds Stavoren $\frac{2}{3}$, Molkwerum $\frac{1}{3}$; in de contributie voor het Emeritaats- en Weduwenfonds betaalt elke gemeente naar gelang van haar bijdrage in het tractement.
- 5^e Aan het einde des jaars houden beide Kerkeraden een gecombineerde vergadering, waarop de preekbeurten voor het volgend jaar geregeld zullen worden op den volgende grondslag: Gedurende die achtereenvolgende

Blad. 56.

zondagen zal de Leeraar tweemaal voormiddags te Stavoren en eenmaal vóór- en eenmaal 's namiddags te Molkwerum prediken. Op de dubbele feestdagen zal elke gemeente één namiddagbeurt hebben; op Nieuwjaar, Goede Vrijdag en Hemelvaartsdag zal de Leeraar alleen te Stavoren preeken. Bij gelegenheid van het Avondmaal, dat in iedere gemeente tweemaal 's jaars zal gehouden worden,

zal er op denzelfden dag een dankpreek zijn. De tijd der doopbediening wordt bij minnelijke schikking tusschen Kerkeraaden en Leeraar geregeld.

Aldus werd in de genoemde vergadering van 9 Sept. 1873 vastgesteld en geteekend voor Stavoren door aJos. S. de Roos, D.G. Roosjen, I.S. de Roos en R.K. Visser; voor Molkwerum door Y.J. Joustra en P.H. Prins.

Sedert is in deze overeenkomst nog al wat veranderd.

Op den dag van onderteekening werd Ds. Vrijer op de voorwaarde dezer overeenkomst beroepen; welk beroep werd aangenomen.

Om nu Hindeloopen, dat zich met Koudum combineeren ging, maar door verandering van combinatie schade leed, tegemoet te komen, werd de volgende overeenkomst met Hindeloopen gesloten.

“De Kerkeraad der Doopsgez. Gemeente van Stavoren verbintd zich ten behoeve van de combinatie Hindeloopen-Koudum aan den Kerkeraad van eerstgenoemde gemeente

Blad. 57.

jaarlijks uit te keeren de som van f 262,50 voor zoolang de combinatie Stav.-Molkw. haar thans beroepen leeraar

G. Vrijer behoudt en de gemeente Stavoren al haar subsidiën ontvangt. ¹⁾ Deze overeenkomst begint van kracht te zijn

1 Janu. 1874, of, indien er te Hindeloopen - Koudum eerder een predikant komt, dan op den dag van zijn intrede.”

Was geteekend Johs. S. de Roos, D.G. Roosjen, I.S. de Roos en R.K. Visser.

De getroffen regeling was niet lang naar genoegen van Hindeloopen - Koudum; ze verzochten een conferentie, die 31 Augs. van dat jaar gehouden werd en stelden voor, dat de genoemde f 262,50 altijd betaald zou worden zoolang Stav.-Molkw. de tegenwoordige subsidiën behielden. De Kerkeraad achtte dit billijk “omdat zulk een verbintenis onder de tegenwoordige omstandigheden, zekerlijk tot den bloei van beide gemeenten zou moeten meewerken”, noruleert Ds. Vrijer. Voorzichtigheidshalve wenschte men echter de gemeente te raadplegen, zooals Johs. de Roos voorstelde; deze verwierp het voorstel van Hindeloopen, wat Ds. Vrijer betreurde, als zijnde deze weigering “ondoordacht en weinig eervol.” De thans levenden zullen die, gezien de huidige financiële omstandigheden van Stavoren, niet met Vrijer eens zijn; het zou een onoverkomelijke schadepost zijn geworden; doch die kon door den toenmalige Kerkeraad niet worden ingezien.

Blad. 58.

Plaatsbeschrijving van Oud-Staveren in 1664

volgens een plattegrond ten stadhuize bewaard.

Dikwijls heb ik als minnaar van oudheden de verzuchting geslaakt, dat er in ons land een stad bewaard had mogen blijven, zooals zij er oudtijds uitzag ¹⁾ Een dwaze verzuchting voor een verstandig man. Uit welken tijd - zoo vraagt een nuchter opmerker niet zonder eenigen spot, - uit welken tijd moest die stad dan wel zijn? Zoudt gij Stavoren willen zien in 20 dagen, dat de priesters van Stavo hun jaarlijksch Kinderoffer brachten, of later, toen onze oude stad reeds op-leefde en handel en nijverheid begonnen te bloeien in en bij de houten en met riet bedekte woningen? Of nog

¹⁾ Vermoedelijk de som of een deel daarvan, die Molkwerum i/d Combinatie had bijgedragen

later, toen men sprak van de verweende kinderen van Stavoren”, of op haar hoogtepunt, toen onze voorvaderen alhier de knoppen hunner deuren, hun kloppers en stoepleuningen vergulden, toen de legende ontstond van het vrouwtje van Stavoren, en het Vrouwenzand naar boven kwam en de beide havens 2) verzanden ? Of eindelijk, uit den Spaanschen tijd, toen hopman Dekema het kasteel vruchteloos verdedigde tegen Graaf Rennenberg en gevankelijk naar Medenblik werd gevoerd ? Of zoudt gij het meer dan eens half verbrande, uitgemoorde, door de pest uitgerichte,

¹⁾ *Zoals Carcassone in Frankrijk.*

²⁾ *De Noorder- en Zuiderhaven*

Blad. 59.

door overstroming geteisterde, op het door de wateren der in 1170 ontstane Zuiderzee verzwolgen oud-Stavoren willen zien ? Herculancum en Pompeji 69 n. Chr. onder de asch en lava van de Vesuvius bedolven zijn letterlijk uit de asch verzezen, maar wat de Zee verzwolgen heeft, geeft zij niet terug.

Nu weten we't: onze verzuchting was dwaas; maar welk mensch onder u zegt niet eens rare dingen ? Gelukkig bezitten we uit lang vervlogen tijden afbeeldingen, beschrijvingen en plattegronden en die te bestudeeren is een nuttig en aangenaam werk, waarvan ik u thans mede wil laten genieten, nu ik uw aandacht vraag voor de plaatsbeschrijving van Stavoren omstreeks 1664. “Voor mij ligt een plattegrond der stad uit dien tijd. Wij kwamen de plaats onzer inwoning daarin wel herkennen, maar ze zag er toen heel anders uit dan nu. Stel u voor: een langwerpig vierkant met muren en staketzels omgeven, met vier stervormige uitspringende hoeken, die met kanonnen zijn beplant en bastions geheeten, die de verdediging vergemakkelijkten; ook in den oostelijken muur tegenover de groote kerk bevindt zich zulk een bastion, in de vorm van een driehoek en ook van een kanon voorzien. In het noorden, oosten en zuiden is de muur van een breedte, diepe gracht omgeven; aan den westkant door

Blad. 60.

de zee omspoeld. Drie van valbruggen voorziene poorten, de noorder-, zuider- en in het oosten, de Koepoort voeren naar den vasten wal. Evenals nu stroomen de Voor- en Achter-Delft door de lengte der stad, ook om den noordkant, maar ze zijn breeder en dieper dan thans, en in het noorden en zuiden valt er nog een stadsgedeelte buiten de Delft, hoewel nog binnen de wallen en grachten. Aan de Zuidkant vindt je de Zuiderzijl, waardoor het stadswater in de Zuiderhaven valt.

²⁾ *Juist op den halven afstand tusschen N. en Zuiderpoort waardoor duidelijk wordt, dat de stad zich vroeger naar het Zuiden verder uitstrekke dan*

Midden in het door de Delft omsloten stadsdeel staat de kerk met kleine toren; vlak daarnaast staat de groote toren, ± 1625 gebouwd en dienet doend als baken, ²⁾ juist daartegenover aan de westkant het stadhuis, waarheen je komt door de Kerksteeg en over de Hempeniusbrug. In het noord-westelijk bastion vindt je het kasteel, gebouwd in (*niet ingevuld*), gesloopt door Graaf Rennenberg in den Spaanschen tijd, na de laatste belegering, die de stad had te doorstaan ¹⁾. Als gij nu, in uw tuin werkend klaagt over het onnoemelijk aantal stee-

thans.

-nen, zoowet, dat zij afkomstig zijn van de dicht gebouwde huizen, die xonder rooilijn al aan de Delft en de Schans, maar werden neergezet als een kinderbouwdoos. Naar ruwe schatting waren er te Stavoren in het door wallen en grachten begrensde gebied in 1664 minstens 600 hui-

¹⁾ *De bezetting kreeg vrije uittocht, oock de bevelhebber Hopman Dekema werd gevankelijk naar Medenblik vervoerd.*

Blad. 61.

-sjes, terwijl er tegenwoordig met al den aanbouw der laatste jaren slechts ± 200 zijn. Tegenover de Zuidervaart, die naar Warns ging, stond een molen, in het noorden, oock geheel buiten de stad een nog grootere "de Nieuwe Noorder molen" genaamd. Natuurlijk waren de verschillende stadsdeelen door brujes verbonden evenals nu ¹⁾; in het N. bevond zich de Blauwebrug, thans de Bakkersbrug geheeten; in het N.O. leide de Noorder pijp over de gracht ≠; reeds betitelden we de brug tegenover de Burg-gemr. Alberts straat, nu "de Lange Brug", als de Hempeniusbrug; tegenover het Stadhuis lag "de Stadfhuispost"; nog meer naar het zuiden de Vrouwenbrug ²⁾, en eindelijk tegenover de zuiderzijl de laatste brug over de Delft. De beide laatsten bestaan niet meer.

Als straatnamen worden genoemd "de Zijperstraat" in de buurt van de Noorderpijp, "de Kloosterstraat" langs de noorderlijke bcht van de Delft, "de Wijde Steeg", nu de Burgemr. Albertsstraat, (voorheen de Vermaningssteeg !), de Kerksteeg, reeds genoemd als toegang verleenend tot de groote Kerk.

Bij de Zuiderzijl, even meer noordelijk, trof men en"treft men nog aan de z.g. "Dubbele Buurt", en eindelijk vinden we buiten de wal aan de noordzijde de Noorderzijl en de Noorderhaven 3), en buiten de Zuiderzijl de Zuiderhaven

¹⁾ 5 brugjes over de Voor-, 6 over de Achter-Delft.

²⁾ Tegenover de Biz(ondere) school

³⁾ De tegenwoordige zuidel. havendam was destijds de noordelijke; de haven ligt thans dus even noordelijker; de latere spoorhaven nóg verder noordelijker.

Blad. 62.

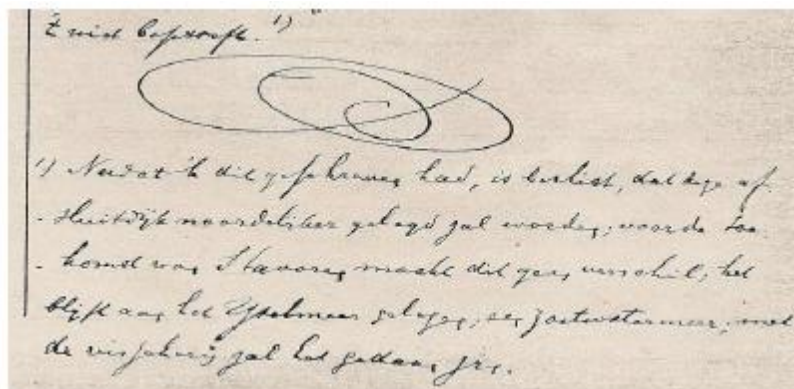
Ziehier Stavoren, zooals het er uitzag in 1664; veel had het reeds van zijn schoon verloren; 't was de oiude Koningsstad niet meer, waar graven en hertogen hun hof hadden gehouden. Twee kerken waren verdwenen; branden, oorlogen, ziekten, overstromingen, de roofzucht en landhonger van de in 1170 ontstane Zuiderzee, het verslgen? van den handel en het verzanden der beide havens niet het minst ten slotte haar ongekende weelde, brooddronkenheid en overmoed hadden Stavorens geschiedenis tot een treurspel gemaakt. Een tijdgenoot ¹⁾ schrijft: "Na de inneming der stad door de Spanjaarden lag zij in groote verbrijzeling en had in de laatste zieltooging deze eenige verquibling? van in vrijheid te zijn, toen het eindelijk kwam onder de huizen van Oranje. Te vooren waren der te veel Huyzen door de veelvuldige branden in de asche gelegd, zooveel gebouwn van daken ontbloed, overgebleven huyzen van uitterlijke curage

berooft, so veel straten leedig van volk, of die met volk bezet zijn, treurende, zoo veel *Bojaer*? bloed gestort, zoo-veel Weduwen en Weesen gemaakt, zoo veel goederen gerooft; het kasteel lag nu omgeworpen, de Wallen nedergerukt, de Grachten gevult, de Poorten aan stukken en de wegen bijna onbegaanbaar”.

¹⁾ *Soeteboom, Opganck en Nederganck van Stavoren.*

Blad. 63. (en laatste)

Ziehier het treurig beeld van het eertijds prachtige be-drijvig en weelderig Stavoren, weleer de hoofdstad van Friesland. Maar volgens de plattegrond van 1664, dat de stad dus honderd jaar later doet zien, is het toch eenigzins uit zijn asch verzezen, al was er weinig scheepvaart meer, terwijl er vóór den Spaanschen tijd, ongeveer 70 “groote schippers” waren, d.z. kapiteins op de groote vaart. Toch werd Stavoren omstreeks 1664 nog altijd geregeerd door Burgemeesteren, Schepenen en Raden, die des Woensdags rechtbank hielden; nog altijd was er 5 October een jaarmarkt en iedere maandag weekmarkt. Doch ook dit Stavoren is niet meer en werd nog 2/3 kleiner, en mochten eenmaal de bekende Zuiderzeeplannen in vervulling zijn gekomen, het wereldverkeer over de afsluitdijk Piaam-Wieringen zich verleggen het is soms een geluk en een groot voorrecht, dat de mensch niet in de toekomst kan zien en verstandig voor hen, als hij ’t niet beproeft. ¹⁾

¹⁾ *Nadat ik dit geschreven had, is beslist, dat deze afsluitdijk noordelijker gelegd zal worden; voor de toekomst van Stavoren maakt dit geen verschil; het blijft aan het IJsselmeer gelegen; een zoetwatermeer; met de visscherij zal het gedaan zijn.*